

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
FILOLOGIYA FAKULTETI
O'ZBEK ADABIYOTI KAFEDRASI

“Himoyaga tavsiya etilsin”

Filologiya fakulteti

dekani _____ dots. I.Xudoynazarov

“ _____ ” _____ 2013- yil

“ O'zbek filologiyasi” ta'lim yo'nalishi boyicha bakalavr darajasini olish uchun
IV kurs 44-guruh talabasi

Primova Gavharning

SIROJIDDIN SAYYIDNING POETIK MAHORATI

mavzusida yozgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Talaba _____ G.Primova

Ilmiy rahbar _____ katta o'qit. I.Jabborov

“ _____ ” _____ 2013- yil

“Himoyaga tavsiya etildi”

O'zbek adabiyoti kafedrası

mudiri _____ dots. G. Imomova

“ _____ ” _____ 2013- yil

Qarshi – 2013 yil

MUNDARIJA

Kirish.....	3
-------------	---

I BOB. Sirojiddin Sayyidning o‘zbek she’riyatida tutgan o‘rni.

1.1. Sirojiddin Sayyidning hayoti va ijodi.....	7
1.2. Sirojiddin Sayyid she’riyatining mavzu ko’lami.....	10

II BOB. Sirojiddin Sayyidning she’riyati badiiyati.

2.1. Sirojiddin Sayyid ijodida tarixiylik.....	18
2.2. Shoir she’riyatida Bobur obrazi talqini.....	39
2.3. Shoir she’rlarida badiiy-tasviriy vositalar.....	44

Xulosa.....	61
-------------	----

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati.....	63
---	----

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Insoniyat qalbida hamisha ruhiy ozuqaga ehtiyoj seziladi. U o'z qalbini tiklash, tafakkurini kamolotga yetkazish uchun kuch-quvvat manbalarini izlaydi. Tarix, xotira ana shunday qudratli manba sarchashmasi hisoblanadi. Kishi faqat ma'lumot olish uchungina tarixni o'qimaydi. Bu unga o'tmish haqida tasavvurga ega bo'lish va xulosalar chiqarish uchun ham zarurdir. Istiqlol tufayli Vatan, xalq, ajdolar, o'tmish, qadriyat va meros haqida baralla so'zlash imkoniyati tug'ildi. Adabiyot tarixga katta umr beruvchi asosiy omil hisoblanadi. Shu tinch jamiyatda tarixga qiziqish uyg'otish, xalqni o'zligini anglashga urinish mas'uliyatini ham adabiyot birinchilardan bo'lib o'z zimmasiga oladi. She'riyatga tarixiy shaxslar kirib kelib, kitobxon ko'z o'ngida buyuk ajdodlarimizning qiyofasi gavdalandi. Shu o'rinda aytish kerakki, istiqloл davri shoirlari ijodida tarixiy mavzuni o'rganish, tadqiq etish va baholash bugungi adabiyotsunoslik ilmi zimmasidagi dolzarb vazifalardan sanaladi.

Millatning yashash tarzi, olamni badiiy idrok etish yo'sinida ulkan o'zgarishlar yasagan XX asr o'zbek adabiyotiga xos xususiyatlarni kuzatish, ulardan muayyan ilmiy xulosalar chiqarish mutaxassislardan ulkan mas'uliyat talab qiladi. Bu asrda dunyoning eng qadimiy xalqlaridan bo'lgan o'zbeklarning olam hodisalarini qabul qilish va unga yondoshish tarzi avvalgi o'nlab asrlardagiga nisbatan jiddiy o'zgardi va bu adabiyot xalqimizning ma'naviy hayotida, badiiy-estetik tafakkur taraqqiyotida alohida bosqich bo'lib qoldi. Cho'lpon, Fitrat, Abdulla Avloniydan boshlab SHavkat Rahmon, Muhammad Yusuf, Abdulla SHer, Halima Xudoyberdiyeva, Usmon Azimgacha bir necha avlod ijodkorlari millat ma'naviy-intellektual hayoti rivojini belgilovchi badiiy barkamol asarlar yaratishdi. Ushbu sirada Sirojiddin Sayyidning ham alohida o'z o'rnini bor. Bu avlod namoyandalari yaratgan asarlarsiz millat ma'naviy-madaniy hayotini tasavvur qilish qiyin. Zero, jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish har doim ham badiiy so'z san'atining zimmasida bo'lgan. SHu o'rinda Prezidentimiz I.A.Karimovning quyidagi gaplarini eslash

o'rinlidir: "Ma'naviyat haqida gap ketar ekan, men avvalo, insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, inson ichki olamini boyitadigan, uning iymon irodasini, e'tiqodini mustahkamlaydigan, vijdonini uyg'otadigan qudratli botiniy kuchni tasavvur qilaman"¹. SHu ma'noda, Sirojiddin Sayyid badiiy merosini o'rganish tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi. Ishdan ko'zlangan asosiy maqsad Sirojiddin Sayyid she'riyatida tarixiy mavzuning qaydarajada ishlanganini, tarixiy siymolar qaydarajada talqin etilganligini, she'riyatining poetik xususiyatlarini, uning badiiy san'atlardan foydalanish mahoratini, so'z qo'llashdagi zukkoligini, she'riyatining yetakchi mazmun mohiyatini ochib berish;

- Sirojiddin Sayyid lirikasining XX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlari o'zbek she'riyati taraqqiyotida tutgan o'rni va ahamiyatini ko'rsatish;

- Sirojiddin Sayyid she'riyatida tasvirlangan tarixiy obrazlar talqinini o'rganish;

- Shoir she'rlarida qo'llangan badiiy-tasviriy vositalarni o'rganish va tahlil qilish;

- Sirojiddin Sayyidning badiiy mahoratini o'rganish;

- Sirojiddin Sayyid ijodining XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlari o'zbek poeziyasi rivojlanish tendensiyalarini belgilab berishdagi salohiyatini o'rganishdan iboratdir.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Istiqlol davri o'zbek she'riyati, uning zabardast vakili Sirojiddin Sayyid ijodi yuzasidan bir qator maqolalar va ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Jumladan, N.Rahimjonov, B.Karimov, Q.Yo'ldoshev kabi olimlar shoir ijodiga to'xtalib o'tishgan. Biroq bu tadqiqotlarda Sirojiddin Sayyid she'riyatidagi tarixiy mavzuning yoritilishi masalasi o'rganilmagan. Ushbu bitiruv malakaviy ishi shoirning tarixiy mavzudagi she'rlarini o'rganishga bag'sihlanganligi bilan ahamiyatlidir.

¹ Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. - T.: O'zbekiston, 2000. – B. 14.

Bitiruv malakaviy ishining vazifalari. Tadqiqot ishi maqsadidan kelib chiqib, quyidagi vazifalarni amalga oshirish nazarda tutildi:

- Sirojiddin Sayyid she’rlarida tarixiy siymolar talqini aniqlanadi;
- Sirojiddin Sayyid she’riyatining mohiyatini tashkil etgan tarix mavzu-masalalarni belgilanadi;
- Shoirning lirik qahramoni fikrlash tabiatidagi betakror o’ziga xoslikni aniqlash orqali yuksak vatanparvar inson obrazini ko’rsatib berish;
- Shoir she’riyatining badiiy xususiyatlari o’rganiladi;
- Sirojiddin Sayyid o’z vatani tarixini a’lo darjada biladigan, ajdodlarini qalbini teran anglay oladigan va shunga monand ifoda qila biladigan so’z san’atkori ekanligini ko’rsatish;

Bitiruv malakaviy ishining ilmiy yangiligi Sirojiddin Sayyid lirikasining janr tabiatini, yetakchi taraqqiyot tamoyillarini, badiiy xususiyatlarini, boqiy mavzu-masalalar yo’nalishini, xususan, tarixiy yo’nalishni tahlil va tadqiq etish bilan belgilanadi.

– XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlari o’zbek badiiy tafakkuri takomilidagi o’rni va ahamiyati belgilanishi bilan ham xarakterlanadi. Shoir asarida bo’y ko’rsatgan lirik qahramonning o’ziga xos fikrlash, fikr-muhokamalari tabiatini o’rganish orqali vatanparvar inson obrazining ko’rkam qiyofasi gavdalantirilganligi sihning ilmiy yabgiligini tashkil etadi.

Bitiruv malakaviy ishining metodologik asosi va tadqiq usullari. Aristotel, Gegel, V.G.Belinskiy kabi mutafakkir olimlarning falsafa, adabiyot nazariyasi va estetikaga oid asarlari, xususan, Bedil, Umar Hayyom, Alisher Navoiy, CHo’lpon, G’afur G’ulom, Maqsud SHayxzoda singari allomalarning yuksak insonparvarlik g’oyalari hamda komil inson haqidagi qarashlari bitiruv malakaviy ishining nazariy asosini tayin etadi. SHuningdek, badiiy so’z estetikasi, poetik tafakkur madaniyatining go’zallik hodisalarini yaratish salohiyatiga bag’ishlangan Izzat Sulton, H.YOqubov, O.SHarafiddinov,

S.Mamajonov, N.Karimov, B.Nazarov, U.Normatov, N.Rahimjonov, I.G'afurov, B.Akramov, I.To'lakov, N. Rahimjonov kabi o'zbek adabiyotshunos olimlarining ilmiy-nazariy mulohazalariga suyanildi. Ishda badiiy tahlil, qiyosiy-tipologik tadqiq usullaridan foydalanildi.

Bitiruv malakaviy ishining ilmiy-tadqiqot ishlari rejalari bilan bog'liqligi. Tadqiqot mavzusi O'zbek adabiyoti kafedrasining ilmiy ishlar rejasiga muvofiq bo'lib, Qarshi DU O'zbek adabiyoti kafedrasida bajarilayotgan ilmiy tadqiqotlar rejasiga kiritilgan.

Bitiruv malakaviy ishi natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Bitiruv malakaviy ishida tahlil ob'ektiga tortilgan adabiy material hamda bayon etilgan ilmiy-nazariy xulosalardan, umumlashtiruvchi fikrlardan XX asr o'zbek adabiyoti tarixini yaratishda, oliy o'quv yurtlarining filologiya fakulteti talabalari, o'rta maxsus ta'lim tizimi hamda akademik litseylarning yuqori kurslar talabalari uchun tanlov va ixtisoslik mashg'ulotlari o'tishda foydalanish mumkin. SHuningdek, tadqiqot materiallari va ilmiy kuzatishlar shoir ijodiga bag'ishlangan risola, qo'llanma hamda monografiyalar yaratishda, adabiy portretga qo'shimchalar kiritishda manba bo'lib xizmat qiladi.

Bitiruv malakaviy ishining ob'ekti va predmeti sifatida Sirojiddin Sayyidning "Ruhim xaritasi", "Saqlin xarsanglar kaftida", "Sevgi mamlakati", "Asragil", "Mehr qolur, muhabbat qolur", "Kuydim", va "Vatanni o'rganish", "Vatna abadiy" va "So'z yo'li" majmuasidagi hayot, adabiyot, umr, tiriklik mazmuniga oid fikr-mulohazalari asos qilib olindi.

Ishning sinovdan o'tishi. Bitiruv malakaviy ishi Qarshi davlat universiteti O'zbek adabiyoti kafedrasida bajarildi va kafedra yig'ilishida muhokama etilib, himoyaga tavsiya qilingan.

Bitiruv malakaviy ishning tuzilishi va hajmi. Ish Kirish, ikki asosiy bob, umumiy xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat. Umumiy hajmi – bet.

I BOB. Sirojiddin Sayyidning o'zbek she'riyatida tutgan o'rni.

1.1. Sirojiddin Sayyidning hayoti va ijodi.

Sirojiddin Sayyid – iste'dodli va izlanuvchi shoir. Uni tushunish ham ancha qiyin va murakkab. Boisi shoir tafakkurining teranligida. Ko'proq ruhiyat shoiri ekanligidadir.

Sirojiddin Sayyid 1958- yilda Surxondaryo viloyatining Sariosiyo tumanida joylashgan Kundajuvozi qishlog'ida o'qimishli oilada tug'ilgan. Shu kunga qadar uning "Ruhim xaritasi", "Saqlin xarsanglar kaftida", "Sevgi mamlakati", "Asragil", "Mehr qolur, muhabbat qolur", "Kuydim", va "Vatanni o'rganish" kabi bir qator she'riy to'plamlari nashr bo'ldi. Uning birinchi "Orzu" degan she'ri 1975-yili chop etildi. Birinchi to'plami "Ruhim xaritasi" nomi bilan 1958-yilda bosilib chiqdi.

O'zbekiston azal-azaldan shoirlar vatani, O'zbekistonning o'zi shoirona bir yurt. She'riy idrok, she'riy nafosat, poetik tuyg'u bolaligidan xalqimizning vujud-vujudiga singib ketgan. SHu boisdan ham qadim Sharqda shoir bo'lish nihoyatda sharaflil va nihoyatda mas'uliyatli. Bu xalq badiiy so'z dahosi Alisher Navoiy ijodidan bahramand. XX asr o'zbek poeziyasi, uning mashhur namoyandalari ijodi ana shu jasorat dalilidir.

Endilikda badiiy-estetik tafakkurimiz tabiatida jiddiy sifat o'zgarishlari jarayoni kechmoqda. Bugungi kunda ezgulik, adolat, go'zallik singari umumbashariy estetik mezonlarga asoslangan badiiyat namunalari ma'naviy madaniyatimiz xazinasini boyitmoqda. Millatning ma'naviyati, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayoti, inson taqdiri she'riyatimizdagi badiiy tadqiqotchilik mehvariga aylandi. Zero, inson ongi – shuurini, inson qalbini zabt etish, anglash hamda tushuntirish uchun kechgan va kechayotgan kurash - badiiy tadqiqotchilik hech qachon tingan emas. Mabodo ana shu kurash so'ngudek bo'lsa, Odam fikrlashdan, hissiy idrokdan to'xtab qolardi. Bu esa, jamiyatlarning ma'naviy-intellektual hayotini hamisha yangilab turadi.

Davr va adabiyot munosabati juda murakkab muammodir. Chunki zamonning asosiy belgisi uning tinimsiz harakatdaligi, o'zgarib turishi bo'lsa, asl adabiyotning bosh xususiyati uning o'zi yaratilgan zamonga qaraganda ko'proq yashashga intilishidir. Sirojiddin Sayyid she'riyati ana shunday umrboqiy yashay oladigan she'riyatdir.

Badiiy tafakkur tushunchasi – serma'no, serqatlam, serqirra. U san'atkorning fikrlash tarzida zuhur topgan falsafiy-axloqiy, ilmiy, ijtimoiy-siyosiy qarashlarning muayyan hosilasidir. Sirojiddin Sayyid badiiy – estetik tafakkuridagi yetuklik, teranlik mustaqilli sharofatidandir, hurfikrlilikdandir.

Sirojiddin Sayyid iste'dodli shoir. Buni unung go'zal va mazmuni teran she'rlari isbotlaydi. U dunyo van hayotda, qishlog'I va hovlisida, zamondoshlari, do'stu yorlari qalbida kechayotgan o'zgarishlardan, yangilanishlardan boxabar. Xususan, el-yurt tarixi, qismati, dardini kuylash shoir uchun farz va qarz hisoblanadi.

Yurtim, menga zar kerakmas zargaringdan,
Kipriklarim unsalar bas gardlaringdan.
Men bir nasim bo'lib keldim, men bir nasim,
Aytib o'tsam deyman ko'hna dardlaringdan.
Menga dunyo kerakmas, bir xas yetar,
Yassaviylar yotgan aziz yerlaringdan.

Ayniqsa, shoirning ulug' Vatanga muhabbati, mehri beqiyosdir.

So'qmog'ingda men bir epkin
Yo bir nasimman.
Yaproq, sening, xas bo'lsam gar
Sening xasing men.
Jayronlaring ko'zlarida
Qolar so'zingman,
Mening borim sen bilandir

Yo'g'im ham sen bilan.

Katta yo'lga chiqqan ulug'

Karvonim, Vatan.

Xuddi shu jihatdan shoirning "Vatanni o'rganish" (1996) nomli to'plamiga kirgan she'rlar uning mungli va go'zal tuyg'ularini yanada chuqurlashtirishga xizmat qiladi. bunda ona-Vatan tushunchasini anglash, uning mohiyatiga yetish bosh tamoyil bo'lib qoladi. Unig ijodida moziyga, ajdodlarimiz hayoti va taqdiriga qiziqish teran yo'nalish kasb etgan. Diniy-madaniy, tarixiy merosga umumbashariy qadriyatlar nuqtai nazaridan qarash, o'rganish va baholashda estetik prinsiplarga amal qilgan holda yondoshdi.

Bugungi tarixiy yangilanishlar ildizini millatning erk-ozodlik uchun olib borilgan kurash g'oyalarida, vatanparvarlikdan xoli tasavvur qilish mumkin emas. Erkparvarlik, hurfiylik ideali, iymon salomatligi, e'tiqod butunligi, Vatan kamoli, istiqbol istiqbolini belgilovchi ijtimoiy ideal Sirojiddin Sayyid she'riyatining mag'zini tashkil qiladi.

Sirojiddin Sayyid she'riyatining o'ziga xosligi bu inson ruhiyatining falsafiy-psixologik tahlili orqali shaxsni kamolotga yetkazishda, komillik alomatlarini ulug'lashda ham ko'zga tashlanadi. Unig betakror she'riyatida milliylik, tarixiylik, go'zallik, ezgulik, adolat singari bashariy qadriyatlaryetakchi mezonlar bo'lib bormoqda.

Sirojiddin Sayyid she'riyatida xalq og'zaki ijodiga xos sodda, ixcham ifoda usuli mumtoz adabiyotimiz ohanglari bilan uyg'unlashib ketadi. Buning ustiga shoir Sharqning Firdavsiy, Hofiz, Bedillaridan Navoiygacha, Yevropaning Pablo Neruda, Aleksandr Blokka, o'zimizning Cho'lpon, Oybekdan Erkin Vohidov, Abdulla Oripovlarga o'rganib, ulardan ilhom olgan. Sirojiddin Sayyid izlanuvchan, iste'dodli va ko'p qirrali shoir sifatida o'zbek she'riyati rivojida o'z o'rniga ega bo'lmoqda.

Sirojiddin Sayyidning o'zbek she'riyati taraqqiyotida tutgan o'rni beqiyosdir.

1.2. Sirojiddin Sayyid she'riyatining mavzu ko'lami.

Sirojiddin Sayyid ham dunyodagi barcha shoirlar singari insonni qiziqtirgan, inson qalbini to'ldirantirgan abadiy va azaliy mavzularda qalam tebratdi. Uning lirikasida xalqimiz o'tmish madaniyati va tarixini ulug'lash, buyuk ajdodlarimizdan faxrlanish, ma'naviy-axloqiy muammolar, insoniy dardlar, armonlar, ishq-muhabbat kabi mavzular keng o'rin olgan.

Shirojiddin Sayyidning “Salqin xarsanglar kaftida”, “Sevgi mamlakati”, “Asragil”, “Mehr qolur, muhabbat qolur”, “Kuydim”, “Vatanni o'rganish”, “Ko'ngil sohili”, “Ko'ksimdagi sohillarim”, “Qaldirg'ochlarga ber ayvoningni”, “So'z yo'li” kabi o'n beshga yaqin she'riy to'plamlari chop etilgan. Eng muhimi, uning ijodi to'plamdan to'plamga, kitobdan kitobga sayqallanib bordi. Mohiyatan teran, badiiy jihatdan barkamol she'rlari o'quvchi qalbini zabt etdi.

Shoirlik har kimga ham nasib etavermaydi, yoki hamma ham shoir bo'lavermaydi. Mumtoz adabiyotimizning mashhur namoyandasi Muhammad Rizo Ogahiy aytganidek, Tangri taolo “...alar roadside ba'zisining tilin fasohat va balog'at bobida nodir va so'z rishtasiga maoniy javohirin nazm etarga qodir qilib, ma'ni ahli orasida quyosh yanglig' ravshan va sarafroz etti”. Shu bois, chinakam shoirlik maqomiga shoirman deb yurganlarning hammasi ham erishavermaydi, mashhur bo'lavermaydi.

Shirojiddin Sayyidning milliy she'riyatimizda o'z o'rniga ega ijodkor. Dastlabki to'plamlaridan keyingi “Kuydim”, “Vatanni o'rganish”, “Ko'ksimdagi zangorlarim”, “Ko'ngil sohili” kabi itoblarigacha, ulardan “Qaldirg'ochlarga ebr ayvonlaringni” nomli saylanmasiyu “Dil fasli”gacha shoir ijodi tobora yuksala bordi desak, aslo mubolag'a bo'lmas.

“Iloyo, har kimga iftixor nasib etsin. Iftixorning go'zal shaklu shamoyillari ko'p. Ularning eng avvali, albatta xalqu Vatanningdir! Undan so'ngra, balkim, ustozu shogirdlar. Shu ma'noda, jumladan men o'zimni nihoyatda baxtli insonlardan biri deb hisoblayman. Ulug' xalqim, buyuk

ustozlarim, ko'z-ko'z qilishga arzigulik sofdil shogird ukalarim bor. Shoyon she'riyatimizda esa, ana shunday iftixorlarimizdan biri, shubhasiz, Sirojiddin Sayyidning shoir sifatidagi salohiyati havas qilarli ekanini ko'rsatadi.

Vatan haqida yozmagan birorta ham shoir bo'lmasa kerak. Lekin Sirojiddin Sayyidning bu mavzudagi bitiklari, salaflari va zamondoshlari nazmini takrorlamaydi. Mana bu misralar ham fikrimizni tasdiqlaydi:

Yurtim, menga zar kerakmas zarlaringdan,
Kipriklarim o'psalar bas gardlaringdan.
Men bir nasim bo'lib keldim, men bir nasim,
Aytib o'tsam deyman ko'hna dardlaringdan.

Sirojiddin Sayyid – dardli shoir. Zero, chinakam she'riyat darddan, iztirobdan tug'iladi. Shoirning zohiran quvonchli holatning go'zal poetik ifodasi berilgandek ko'ringaan misralari zamirida ham elning, yurtning g'amida yashayotgan ko'ngil iztiroblari siqib turadi. “Ayvonlari nurga talosh, kayvonisi oyu quyosh” bo'lgan Vatan haqida “ko'z yosh, yuzida yosh” bilan yozishining sababu shunda.

Qaldirg'ochlarga ber ayvonlaringni...

Benihoya jozibali misra. Binobarin, uyning ayvoniga qaldirg'och qo'nishi – baxt timsoli. Harholda, xalqimiz uyga qaldirg'ochlarning in qurishini saodat darakchisi sifatida qabul qilib kelgan. Shoirning she'rlarida ana shunday xalqchil, ko'ngilga yaqin, qalbning nozik torlarini-da chertib yuboradigan misralar ko'p. Mana, yana bir misol:

Kim Vatanni zar to'niga eng etmishdir,
Kim bag'rini osmonlarday keng etmishdir.
Yaratganning o'zi bugun teng etmishdir
Asrlarga onlarini, onlarini.

To'g'ri, bu iqtibos G'afur G'ulomning “Asrlar taqdiri lahzalarda hal”, degan misrasiga bir qadar uyg'un. Lekin Sirojiddin Sayyidning yutug'i shundaki, u ijodning mutlaqo o'ziga xos, ohorli usulini topa bilgan. “Vatanni zar to'niga eng etmishdir” –

yurakka yaqin, yorqin va obrazli talqin. Umuman, boshqa ko'p she'rlari qatori shoirning bu misralarida ham teran mazmun, go'zal tashbih va betakror badiiyat mutanosibligi kuzatiladi.

Oz so'zga ko'p ma'no yuklay olish shoirdan juda katta iqtidorni talab etadi. Sirojiddin Sayyid she'rlarida bu fazilat bo'rtib ko'rinadi. "Vatan abadiy" she'ridan olingan quyidagi iqtibos ham ushbu fikrni tasdiqlaydi:

Har tepa, har do'nglik turbat emasdir,
Har qanday ayriliq g'urbat emasdir.
Yurtdan ketgan har zot Furqat emasdir,
Vatan qolar ekan, Vatan abadiy.

"Har qanday ayriliq g'urbat emasdir" – ohorli va teran xulosa! Zero, "g'urbat" – mohiyat e'tibori bilan qamrovli tushuncha. "Farangi istilohoti va ta'biroti irfoniya keltirilishicha, "g'urbat" so'zi uch xil ma'noni ifodalaydi: 1. Vatandan judolik g'urbati. 2. Johil va fosiq qavm orasida majburan, ya'ni g'ayriixtiyoriy ravishda o'tirgan odam g'urbati. 3. Haq talabidagi orifning g'urbati. Shoir Furqatning g'urbati ana shu ma'nolarning barchasini o'zida mujassam etgani tadqiqotlardan ma'lum. "Yurtdan ketgan har zot Furqat emasdur" degan misrada o'nlab sahifarda bayon etish mumkin bo'lgan ana shunday chuqur mohiyat ifodalangan. Banddagi har bir misra fikrning izchil, tugal bo'lishiga, "Vatan qolar ekan, Vatan abadiy" degan barhayot haqiqatni anglatishga xizmat qilganini ta'kidlash kerak.

Ifodaning ixchamligi van poetik jozibasi, hech bir zamonda eskirmaydigan mavzularning ohorli talqini, kutilmagan go'zal tashbehlar qo'llay olish – Sirojiddin Sayyid she'riyatining xos xususiyatidir. Uning uchun she'riyat "Vositai joh" emas. Shoirning o'z e'tiroficha, "Olamda eng og'ir - So'z yo'lidir". Bu yo'ldan yurish oson emas. "G'afur G'ulom siyohdoniga" she'rida betakror ifodalanganidek:

Ulug' shoirlarning qalbi siyohdon bo'lgan,
Yozsa yurak qoni bilan yozgan, siyoh qon bo'lgan.

Sirojiddin Sayyid ana shu sermashaqqa, “No’shi bir bo’lsa, nishi ming, rohati bir bo’lsa, tashvishi ming”(Ogahiy) yo’lning sabrli yo’lchilaridir. Chinakam she’riyatga tashna qalblar malhami bo’lgan she’rlari shoirdan mudom Benazir asarlar kutishga umid uyg’otadi. O’quvchi bilan ilk muloqotni “Ruhim xaritasi” to’plami bilan boshlagan shoir “Dil fasli”ga bir bir olam yutuqlar bilan qadam qo’ygani esa bu umidni yanada kuchaytiradi.

Ta’kidlanganidek, Vatan va millatga muhabbat tuyg’usi Sirojiddin Sayyid she’rlarining asl mohiyatini, mag’zini beldilaydi. Shoir “rizq-ro’zi halol, mangu xalq” farzandi ekanidan iftixor hissini tuyadi. “Azal bulbullarga oshiyon” bo’lgan ona zamin “bog’larini bosgan qarg’alar ketgani”dan, yurtga sohiblik asl egalariga muyassar bo’lganidan quvonadi. Mana bu misralar ana shu quvonch izhori o’laroq yaralgan:

Amir Temurlardan qolgan nomus – or
Bir siniq g’ishti ham sharaf – shon, yurtim.
Sen – o’lmas g’urursan, so’nmas iftixor,
Suvi ham, qumi ham zarafshon yurtim...

Adabiyotimizning ming yillik tarixi guvohlik berishicha, chin do’st, chin yor topish shuaro uchun ushalmas armon bo’lib kelgan. Hazrat Navoiy “Mehr ko’p ko’rgizib mehribone topmagan”, Furqat “Ohkim, yo’qtur mani ta’bimga loyiq ulfatim”, deya iztirob chekkani buning dalilidir. Ustoz Abdulla Orif: “Baxtiyor har dilga oshno topilgay, G’ussali dilga-chi lekin yo’q hamdam” deganda, ayni shu tuyg’uni nazarga tutgan. Sirojiddin Sayyidning

Qismat qattiq, alam bisyor, el g’ofil,
Bu dunyoda bormi bir dilxoh, Bobur? –

deyish sababi ham shunda.

Sirojiddin Sayyid so’zga zug’um o’tkazmaydi. Sherlarining ohangi tabiiy, misralarining aksariyati quyma. Ayniqsa, g’azallarida fikr tsirchan, tasvir ohorli. Ularni go’zal tashbihlar ziynatlab turadi. Ming yillardan buyon kuylanib kelayotgan

Vatan mavzui uning qalamida o'zgacha inkishof topayotganini ham shuning bilan izohlash mumkin. Shu bois tuyg'ularning samimiyligi o'quvchiga yuqadi:

Bu diyorda tog'u tosh shoir bo'lib,
Yerga tushgaydir quyosh shoir bo'lib.

O'rgatar kuylashni bulbul suvlari,
Maysa ham mebraydi bosh shoir bo'lib.

Bulbul kuyini suvga sharqirashiga mengzash she'ridagi o'ziga xoslikdan dalolat. Faqat bu tashbihni yaqqolroq anglash, his etish uchun "bulbul" so'zidan keyin "tire" alomati quyilishi maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bu misralar yuqoridagi tariflarga nechog'lik mos ekanini ta'kidlashga ehtiyoj yo'q.

Sirojiddin Sayyid so'z isrofidan parhez qiladi. So'zni tejab ishlatadi, so'zga zalvorli mazmun yuklay biladi. "She'r aro polvon bo'lish oson emas" degan birgina tarif orqali ustoz Abdulla Orifning milliy adabiyotimizda tutgan o'rniga munosib baho bergani buning isbotidir. "450000 lola" ikkinchi jahon urushining butun fojiasi lo'nda, ta'sirchan, betakror ifodalangani ham fikrimizni tasdiqlaydi:

Ko'z oldingga keltirsang
Buylariyu ko'z – qoshin.
Tort yuz ellik ming lola –
ko'ragida qo'rg'oshin.

Har ko'klam ko'kka yetar
To'rt yuz ellik ming nolam.
Yot ellarga yotibdi
To'rt yuz ellik ming bolam.

Sirojiddin Sayyid "Shoir kimdir?" deya savol qo'yadi ("Nuqtai nazar" she'ri) va "Mir Alisher boboning birinchi va mangu muoviniidir" degan xulosaga keladi. Adabiyotda bunday yuksakdan qarash ijodkorga muayyan mas'uliyat hissini yuklaydi.

Cho'lpon adabiyotni "o'tkir yurak qirralarini yuvadig'on toza ma'rifat suvi" deya tariflagan edi. Sirojiddin Sayyid shunga uyg'un fikrni o'ziga xos tarzda, betakror ifodalaydi. Uningcha: "She'r garchi shoirning ko'ksida yongan, Bo'g'zini kuydirgan olov unidir. She'riyat – gul emas, chechakmas, asli Ruh va ko'ngillarning kir sovunidir". Binobarin, inson ruhi va ko'nglini adabiyotchalik poklaydigan boshqa bir hodisa mavjud emas. Muhimi, shoir ko'hna bu haqiqatni poeyik jihatdan yangicha ifodalaganidir.

Har qanday shoirning ijodiy kamolotini ko'rsatadigan bosh omil – she'rlarida teran hikmatlarining go'zal badiiat bilan aks etishidir. Ijodning yuksalish pallasida fikr teranlashadi, "qaymoq bog'laydi", ifoda sayqallanadi, o'ziga hoslik yaqqolroq namoyon bo'ladi. Sirojiddin Sayyid she'rlarida ana shu kamolot alomatlari bo'y ko'rsatayotgani alohida tahsinga loyiqdir. Mana bu misralar ham fikrimizni quvvatlaydi:

Ketar jisming muvaqqatdir,

Vatan – mangu muhabbatdir.

Agar kimda muhabbat yo'q,

jahonda nomurod bo'lgay.

"Dil fasli" kitobi – shoir ijodining, ta'kidlanganidek, kamolot bosqichiga mansub. Kitobning "Boybuva duo aylang..." ("Bozor ijodiyoti"dan) deb nomlandan aloxida bo'limida shoir kosa tagida nimkosa tarzida miliy ma'naviyatimiz rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan hodisalarni qoralaydi. "Bosh qolib qorin bilan o'ylaydigan"lar hech qachon yurtning koriga yarashi mumkun emasligini ta'sirchan ifodalaydi. "Ichi to'la riyo, ko'ngli qaro" kimsalarning "kiyib yurgan choponlari zar rang" ekaniga taajjub izhor etadi. Ularning surati van siyrati mutanosib emasligini hajv qiladi.

Muborak hodisalardan birida "Kishi biror gunoh amalga qo'l ursa, uning qalbida bir qora nuqta paydo bo'ladi. Tavba qilmay, gunohlarda davom etsa, qora nuqtalar soni ham ko'payib boradi", deyiladi. Shoirning mana bu misralarida ana shu

hadis mazmuni go'zal poetik ifodasini topgan. Sirojiddin Sayyid she'riyatida muborak sarchashmalardan bahramandlik ta'siri kuchayotgani isbotidir:

Men bu chaman sahnasida
oshiq bo'lib kelgan edim,
Gul rangiga tushundimu
dil zangiga tushunmadim.

Shoir riyokorlik, ko'ngli qarolik dilni zang bosishiga sabab bo'lishini obrazlar , timsollar vositasida tasvirlaydi.

“Axtarayluk” g'azalida millat turmush tarziga kirib kelayotgan nobop a'mollar hajv tig'iga olingan. Buyuk Xorazmiy mashhur “Muhabbatnoma” da “Aning kim, ol yuzinda meng yaratti, Bo'yi birla sochini meng yaratti” deya sochining bo'yi bilan tengligini yor go'zalligiga dalil o'laroq madh etgan edi. Taassufki, zamonamiz shoirlari endi bunday misralarni ijod qilish imkoniyatidan mahrumdirlar. Ijod qilsalar ham yor sochining bo'yi bilan emas, bo'yni bilan tengligi haqida yozishlari mumkin, xolos. Sirojiddin Sayyidning kesilgan zulflarga oid mana bu bayti ham fikrimizni tasdiqlaydi:

*Bo 'yinlar osilur zulflar kesilmish,
Biz endi o 'zga bir dor axtarayluk.*

Millatparvar Cho'lpon “Sadoi Farg'ona” gazetasida 1914- yili bosilgan bir maqolasida mana bunday yozgan edi: “Ey qarindoshlar... katta iltimosimiz shuldurki, ovro'poning mo'dosidan, shishasidan va buzuq axloqidan namuna olmasdan va bunlarga bul jihatdan taqlid qilmasdan, balki ilm, fan, hunar, sanoatg'a o'xshashlik madaniyatlaridan namuna olib, bul jihatdan taqlid qilmoqimiz lozimdur. Ovro'poning mo'dosi, shishasi va buzuq axloqi sizlarni xonavayron, bevatan, asir, qul qiladur. Bundan saqlaningiz!

Ovro'poning maktab, madrasa, ilm – fan, sanoat, hunarg'a o'xshash madaniyatlari sizlarni obod, ma'mur, olim qilub, johillikdan, asorat qulligidan qutultirodur. Birodarlar, ko'zlaringizni ochib, yaxshi o'ylanglar!”

Taassufki, Cho'lpon qo'rqqan hodisa ro'y berdi. Har uchala voqelik – Ovro'poning mo'dosi, shishasi va buzuq axloqi millatning turmush tarziga turli yo'llar bilan kirib keldi. Eng yomoni, vujudni ko'z – ko'z qilishga, yalang'ochlikka ruju qo'yilayotganidir. Milliy axloqqa qaratilgan bu tahdid o'tgan asr boshida Cho'lponni nechog'lik o'ylantirgan bo'lsa, uning voqelikka aylangani yangi yuzyillik avvalida Sirojiddin Sayyidni shunchalik iztirobga soladi. Mana bu misralardagi achchiq istehzo sababi shu:

*Ko'rib kindiklarini halqa taqqan,
Qochaylik, bir chuqur g'or axtarayluk.*

Milliy axloq, uni asrash haqida qayg'urish millat ziyolilarining zimmasidagi mas'uliyatdir. Shoirning bu kabi she'rlari ana shu mas'uliyatni his etish, ertangi kun uchun kuyinish samarasidir.

Sirojiddin Sayyid zamonaviy milliy adabiyotimizda o'z o'rniga ega, e'tirofga sazovor shoirlarimizdan. “Ruhim xaritasi”dan “Dil fasli”gacha har bir kitobi, har bir she'ri shoir ijodining yangi, yanada baland miqyoslarga ko'tarilishi uchun asos bo'lib kelayotgani ham buning isbotidir.

Xulosa qilib aytganda, shoirning barcha mavzularda yozgan she'rlari go'zal, ma'noli va yodda qolarli tarzda ifodalangan.

II BOB. Sirojiddin Sayyidning she'riyati badiiyati.

2.1.Sirojiddin Sayyid ijodida tarixiy shaxslar timsoli

XX asrning 70-yillaridan boshlab xalqimizning olis o'tmishiga, tarixiy shaxslar hayoti va taqdiriga qiziqish nihoyatda kuchaydi. Ushbu tamoyil adabiyotimizda kutilmagan bir hodisa emas. Ustoz Fitrat, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek, Maqsud Shayxzoda qutlug' an'anasining, Mirkarim Osim, Odil Yoqubov, P.Qodirov va boshqa adiblarimiz izlanishining yangi to'lqini, yangi sifat ko'rinishi, aslida. Bu narsa, albatta, yangi badiiy talqinlarda, yangi nuqtai nazarlarda namoyon bo'ldi.

Tarix va badiiy adabiyot masalasi g'oyat serqirra, serko'lam va teran. Yozuvchilarimizning tarix mavzusidagi asarlarida uning barcha qirralarini qamrab olish qiyin. Shuning uchun so'nggi yillar adabiyotida tarixning badiiy o'zlashtirilishi masalasi muhimdir. Adabiyotimizda ushbu yo'nalishda bir necha avlod ijodkorlari faollik ko'rsatmoqdalar. O'nlab asarlar muallifi bilan bir qatorda kechagina ilk kitobini e'lon qilgan yosh yozuvchilargacha xalqimiz o'tmishiga, fidoyi farzandlari hayotiga ko'plab murojaat etishmoqda.

Ushbu ma'naviy ehtiyojning, ijtimoiy zaruratning ildizlari nimada ko'rinadi? O'tmish bilan bugunni bog'lab turgan qanday robitalar boru yana qaysilarini tiklash zarur?

XX asr adabiyotimiz xalq tarixini o'rganishda og'ir vaziyatga tushib qolgan edi, uning holati iskanjadagi kishi darajasida edi. Yuzlab ijodkorlar ozodlik va adolat yo'lida qurbon bo'ldi.

XX asr badiiy tafakkurida realizm san'atining estetik imkoniyatlari naqadar keng va boy ekanligi o'z aksini topgan. Adabiyotimiz zamonni, voqelikni, mustamlakadagi zamondoshlar turmushini badiiy o'rganishda hayot haqiqatidan ma'lum darajada chekingan bo'lsa, olis o'tmishni, tarixiy shaxslar hayotini badiiy-falsafiy tadqiq etishda dadil odim otdi. Eng muhimi, adiblarimiz o'tmish manbalari asosida yozar ekanlar, tarixiy voqelikka suyangan holda bugungi kunning ijtimoiy, ma'naviy-axloqiy masalalari xususida muhokama yuritishdi. Tarix falsafasi,

ma'naviy-axloqiy madaniyat asoslari, vatanparvarlik, qahramonlik psixologiyasining ildizlarini izlash va ko'rsatish orqali zamondoshlarimizning ongini o'zgartirishga intilishdi. O'z ajdodlaridan g'ururlanish, iftixor tuyg'ularini tarbiyalash tarixiy mavzudagi asarlarda ustuvor tendensiya bo'lib qoldi.

Bugun komil insonni shakllantirishda klassik adabiyotimizdagi an'analarga boy hayotbaxsh didaktikaning o'rni va roli g'oyat kuchaydi, ahamiyati ortdi. Bularning hammasi badiiy so'zning qadrini oshirishga xizmat qilmoqda. Adabiyotimizda xalqona falsafiy-ruh –sodda ifodalarga singib ketgan donolik, hissiy kechinmalarga yo'g'rilgan hikmatli ma'nodorlik tilning ifoda imkoniyatlari naqadar kengligini tasdiqlayapti. Bularning hammasi badiiy tafakkur madaniyati yangi bosqichga kirganidan dalolat beradi.

Tarixdan o'zi haqli bo'lgan o'rinni topish har bir millatning millatligini ko'rsatganidek, o'z haqqini talab etish va uni ajratib ola bilish har bir odamning odamligini ko'rsatadigan belgidir. Chinakam ziyoli, asl ijodkor oydin butun is'tedodini millatning haqqini ajratib olishga yo'naltiradi. Shu holat uning ijodiga ijtimoiy salmoq beradi.

Har bir avlodning o'zi suygan, ma'naviy, falsafiy kuch – quvvat oluvchi, hamisha topinib, talpinib, tayanib yurguvchi ona tarixi bor. Qaysi bir avlod uning ostonasiga bosh urib borsa, peshonasida oftob charaqlaydi. Tolei yorug'likka chulg'anadi. Qalbiga, shuuriga, tafakkuriga nur yog'iladi. Bu olamni, odamni qaytadan yangicha idrok etishga yo'naltirilgan ma'naviyat nuri. Dunyoqarashlarda yangi sahifalar ochguvchi tafakkur yorug'ligi.

Cho'qqilar tog'larning yelkasiga tayanib bosh ko'targani uchun ham qavat-qavat osmonlar bilan yuz ko'rishadi. Cho'qqiga chiqishdan maqsad, bir hovuch qorga yuzini yuvib tushish yoki billurday muzdan yalab qaytisg emas. Aksincha, cho'qqilarning yelkasi osha ona zamin qudratini dil –dildan his etish, zangori osmon sarhadlaridan ko'zga nur, qalbg qo'r, shuurga quvvat olish demakdir. Cho'qqilar

yetishgan yuksaklikdan turib tevarak – atrofiga, o'ziga, olamga qaytadan nigoh tashlash, o'rganish, idrok etishdan iboratdir.

Sirtidan qaraganda har ikkalasi ikki hodisa hodisadek tuyuladi. Shaharlar, mamlakatlar, qavmlar tarixi, ayrim shaxslar tarixi. Bular bir-biridan ayri namoyon bo'lishi mumkin emas. Ya'ni, jamiyatlar tarixi odamlar tarixi bilan chambarchas bog'liq. Endi, farqli tomoni ham bor. Bu ana shu tarixga munosabatda, yondoshish usulida ko'rinadi. Aslida, qaysi davrda bo'lmasin, tarixga yondoshgan odamlarning bilimi, saviyasi, dunyoqarashi hal qiluvchi omil sanalgan. Xususan, sho'ro davri ijodkorlari-yu, olimlarini aytadigan bo'lsak, boshida mafkura qilichi osilib turganligi boismi, hukmron nazoratchi sababmi, tarixga munosabatda ehtiyotkorlik, cheklanganlik ko'p bo'ldi. Buning ta'siridan deyarli hech bir kimsa chetda qolmadi.

Bu narsa olis tarix qa'rida, aytaylik, arab istilosi davrida ham arab istilosi davrida ham arab mafkurasining hukmronligini olimlarimiz, adiblarimiz faoliyatidan, ularni nechog'lik o'z domiga tushirganidan anglashimiz mumkin. Amir Temur davri ijodkorlarini oladigan bo'lsak, ular o'tmishga turkiy ulus, millat ravnaqi bilan bog'liq ravishda munosabat ko'rsatishgan. Alisher Navoiy odil podshoh idealini yaratishda butkul ijodini bag'ishlagan. “Saddi Iskandariy” misolida shu narsani ko'ramiz. Shoir unda komil inson obrazini yaratgan. “Saddi Iskandariy”da davlat boshqarishidan tortib xo'jalik yuritishgacha, muomala madaniyatidan to o'zini tuta bilishgacha, qator xislatlar shohlarga munosib ekanligi betimsol mahorat ila chizilgan. Mana shunday o'rinlarda Husayn Boyqaro siymosi Navoiy hazratlarining yonlarida, doimo ko'zlarining oldida turadi.

Moziyga yondoshishda ijodkorda sovuqqonlik, aniqlik bo'lishi zarur. Ana shu xislatlar bir yerga jamlansa, bir ijodkor shaxsida mujassamlashsa, juda yaxshi. Adib, shoir o'z xalqining tarixchisi emas, aksincha, u xalqining kuychisi. U tarixiy faktlarga, voqealarga romantik bir qanot, kayfiyat bag'ishlaydi. Shu tariqa odamlarning nazarini shu yo'nalishga qaratishi mumkin. Shoir tarix so'qmoqlaridan

biron-bir siymoni oladi-da, turfa fazilatlar orasidan bir –ikkisini nurlantirib yuboradi, bulutlardan balandga ko'tarib ko'rsatadi.

Sirojiddin Sayyid she'rlaridagi yana bir fazilat – ularda ulug' salaflarga bo'lgan yorqin ehtirom yorqin ifodalanishidir. Ahmad Yassaviy, Navoiy, Maxtumduli, Bobur, Mashrab, Furqat kabi ijodkorlarga bag'ishlangan she'rlar, ular g'azallariga bog'langan muxammaslar ham buni tasdiqlaydi.

Aruzda yozish oson emas. Buning uchun so'zni nozik his etish, uni mahorat bilan saralay olish, muayyan mezonga sola bilish zarur. Hatto bular ham kifoya qilmaydi. Buning uchun mumtoz adabiyot mutolaasidan lazzi olmoq, ya'ni ilmi aruz, ilmi bade', ilmi qofiya sirlarini egallamoq talab etiladi. Sirojiddin Sayyid juda ko'p zamonlardan shu kabi fazilatlar sohibi ekani, bilganlarini amaliyotda mahorat bilan qo'llay olishi bilan alohida ajralib turadi. Bugungi shoirlardan ko'pchiligi bunday salohiyatga ega emas. Zahiriddin Muhammad Boburning hazaji musammani solim vaznida yozilgan quyidagi mashhur g'azaliga bog'langan taxmis shoirning yuksak mahoratiga yana bir dalildir.

Bulut ermas, ko'k uzra tarqagan ko'ngil gumonidur,
Gumon qilmak bu damda begumon dilning ziyonidur,
Ko'kargan xor ila xaslar tiriklikning nishonidur,
Bahor ayyomidur dag'i yigitlikning avonidur,
Ketur soqiy, sharobi nobkim, ishrat zamonidur.

Taxmis vazn jihatidan ham, mazmun e'tibori jihatidan ham Bobur g'azaliga mutanosibdir.

Sirojiddin Sayyid Navoiyni ko'p o'qiydi. uning she'rlarida ulug' Navoiydan, mumtoz she'riyatimizdan bahramandlik ta'siri sezilib turadi.

Chaman ichra o'zi ham bir
atirgulday bo'lib qolgay,
Dilimning qoniga bulbul
qanotin gar bulab qo'ysa...

Menga xanjar bilan shamshir
tig'iga hargiz hojat yo'q,
Uzun mijgonlarni gar
nigorum bir qadan qo'ysa.

Bu baytlarda mumtoz adabiyotimizga xos joziba ufurib turibdi.

Sirojiddin Sayyid she'rlaridan birini "Navoiyni o'qish" deb nomlagan. Uning fikricha, "Har bir kalla, har bir bosh jaholatdan qo'rqishi kerak. Har bir bola, har bir yosh Navoiyni o'qishi kerak". Navoiydek ulug'larni o'qimaslik, anglamaslik jaholatga olib kelishidan ogoh qilishni burch deb bilgan shoir "Har bir ota, har bir mo'ysafid Umr hikmatlarin ko'rsatib, Nafs arqonlarin qirqishi kerak", deya ta'kidlaydi.

Ulug' salaflar mahorat maktabidan o'rganish samarasi bo'lsa kerak, Sirojiddin Sayyid she'rlarida teran falsafiy fikrlarning betakror poetik ifodasi darajasidagi baytlar, bandlar anchagina. Hazrat Yassaviyning "Ko'ksimdagi zangorlarim ketarmukin" misrasiga tazmin o'laroq yaratilgan she'ri, hadislarining nazmiy talqinlari, xalqona hikmatlar singdirilgan asarlari buning isbotidir. Bir qarashdan sodda tuyuladigan, lekin o'quvchini umrning mazmuni, olam va odamning mohiyati haqida mushohada etishga undaydigan mana bu misralar hazrat Yassaviy hikmatlarini esga tushirishi bilan ham ahamiyatlidir.

Kelib ketmoq o'yin ermas, sayohat yo ziyorat,
Umr yo'li zahmatlaru mehnatlardan iborat.
Ko'ngillarga qurdingmi bir ko'prikmi yo imorat?
Qurganlaring o'zingniki, qurmaganing gumondir.

Ko'ngillarga imorat qurish, vayron dilni obod etish haqida ko'p yozilgan. Sirojiddin Sayyidning ushbu bitiklari ularning birortasiga o'xshamasligi bilan ham qimmatlidir.

Sirojiddin Sayyid birinchi to'plami bosilguniga qadar dazeta – jurnallardagi o'nlab she'rlari bilan yorqin iste'dodini namoish qilgan, ilmiy – adabiy jamoatchilikning, keng o'quvchilar zumrasining ixlos – e'tiborini qozongan edi.

Uning eng suygan va sadoqatli mavzu – bu Vatan. Ona yurt shoni – shavkati, sarvati, hurriyati haqida so'ylagandaichiga sig'may ketadi. To'lib – toshib she'r aytadi. "Vatan abadiy", "Qaldirg'ochlarga ber ayvonlaringni" singari o'nlab majmualari, dostonlari, she'riy turkumlari Sirojiddin nomini ona yurt sarhadlaridan tashqariga olib chiqdi. Qardosh xalqlardan ham muxlislar orttirdi. She'r sehri, she'r mehri ko'ngillarni zabt eta borgani sayin sarhadlarini kengaytirar ekan. Shoirning o'zi esa ijodiga nisbatan o'ta talabchan. "Bu arzimas bitiklarim ham o'z ko'nglim oldida, hayotimu ko'rgan –kechirganlarim oldida ma'lum ma'noda o'zimning kamtarona sarhisobimdir. O'choqdagi o't boshqayu yurakdagi o't boshqa deganlaridek, yozganlarim – balki mening yana bir urinishim, ko'ngilga tomon mening yana bir cho'glanishimdir. Yozilmagan katta she'rlarning parchalaridir balki, bular; balki kunlarim, tunlarimning bo'laklaridir, bilmayman. Nima bo'lganda ham boshimdan ko'nglimdan kechirdim shularni". Ko'rinadiki, Sirojiddin Sayyid shoirlikni mehnat deb, qismat deb biladi. Non-tuz ichgan el-yurtning, kindik qoni tomgan tuprog'ining sha'nini yuksaltirish deb biladi.

Xalqimiz Sirojiddin Sayyid she'rlarini sevisligi, ardoqlab o'qishligi bejiz emas. Har gal "Vatan abadiy", "Ey dil ahli, ey gul ahli", "Bolalik qaytmadi", "So'z yo'li", "Dastxat", "Shamnoma" turkumlarini qo'liga oladimi, "Ustodi avval", "Mezon ketdi, aqrab ketdi, qavs ketdi", "Bolalik", "Eski uy", "Teskariga oqqan daryolar qaytdi", "O'rganing", "Men ko'ngil dunyosining dog'idaman", "Bahor ko'priklari", "Vatanni o'rganish", Vatan", "Vatan nadir", "Ilinj", "Vatan yodi", "Bag'ishlov" van boshqa o'nlab she'rlarini o'qiganda doimo yangi-yangi fikrlar uyg'onaveradi. Ajib sehrli tuyg'ular girdobiga tushaveradi.

Shoir she'rlariga mahliyolikni bir so'z bilan aytganda ta'riflash qiyin. Sirojiddin Sayyid she'rlarida hayotga sezgirlik, hayotiy hodisalarga qiziquvchanlik, odamlar taqdiriga mas'ullik hissi hukmron. Shoir jo'shqin hayoting dolzarb muammolari, qaynoq nafasi og'ushida yashab kelmoqda. Shoir ijodiy

individualligining o'ziga xosligi shundaki, hayotimizdagi shunday hodisalarni, odamlararo munosabat ko'rinishlarini tanlab oladiki, u shoir qalbida katta bir ilhom alangasini yoqadi. Shoirning badiiy talqini, ijtimoiy-estetik umumlashma fikrlari samarasida voqelikning ana shu mitti bo'lagi millat va Vatan taqdiriga daxldor mohiyati bilan namoyon bo'ladi.

Yurtim, menga zar kerakmas zarlaringdan,
Kipriklarim o'psalar bas gardlaringdan.
Men bir nasim bo'lib keldim, men bir nasim,
Aytib o'tsam deyman ko'hna dardlaringdan.

Menga qadim minorlarda bir sas yetar,
Shul sas mening ko'nglim axir serfayz etar.
Menga dunyo kerak emas, bir xas yetar

Yassaviylar yotgan aziz yerlaringdan.

Darhaqiqat, shoir satrlari tonggi shabbodalardek dillarga pokiza o'y-xayollarni olib kiradi. Ko'nglimizda betakror obrazlari bilan muhrlanib qoladi. Gard, nasim, sas, barg, chirog', buloq detallari lirik qahramonning mehr-muhabbatini tiniqlashtirayapti, aniq va to'liq mag'zli ma'nodorlik bag'ishlayapti. Badiiy umumlashma fikr uchun xizmat qilmoqda.

Sirojiddin Sayyid she'riyatida mehnatkash zamondoshlar, o'zbek dehqoni hayot falsafasini poetik idrok etish, uning ezgulik, adolat, insoniylik haqidagi qutlug' tushunchalarini tiriklik mas'uliyati, umrlar mohiyati bilan uzviy aks ettirish ustuvordir. Ushbu xususiyatlar shoirning dastlabki she'rlaridayoq ("Men dunyoga nomimni...", "Navoiyni o'qish", "Bu – sening uyingdir, "Dehqon madhiyasi", "Onamning kalishlari", "Yomg'irlar van ko'z yoshlar") kurtak tukkan, muvaffaqiyati bilan barobar badiiy tafakkur tabiatining o'ziga xosligini ta'minlagan edi.

Shoirning she'rlarini o'qiganda u haddan tashqari rostgo'y va haqiqatparvar shoir degan fikrga keladi kishi. Shoir she'riyatining tengqurlari va salafalaridan

ajratib turuvchi farqli jihatlarini, eng muhim xususiyatini she'rsevar xalqimiz o'tgan asrning 80-yillardayoq, g'oyat rostgo'y va haqgo'y shoir o'g'li borligini kashf qilgan edi. E'tibor bersak, shoir she'rlarini yaxlit mujassamlashtiruvchi, odamlar qalbini sehrlab tortib turuvchi bir kuch bor. Bu –ona yurtga, mo'ysafid xalqimizga bo'lgan adoqsiz muhabbatdir. S.Sayyid she'riyatining rivojlanish yo'llarini ta'minlagan eng muhim asos ham ana shunda.

Sirojiddin ilk she'rlaridanoq ulkan ustozlari G'afur G'ulom, Oybek, Abdulla Orif yo'lini davom ettirishga, ulug'lar ijodiy faoliyatining umrzoqligini ta'minlagan millat ma'naviy-intelektual qadriyatlarini ulug'lashga, badiiy-falsafiy tadqiq etishga intilib kelmoqda. She'r aytishni sal-palgina o'rgandim men Chinorlarda yig'lab yotgan barglaringdan, deydi lirik qahramon. Ana shu she'r mag'zini tashkil etgan So'z –bu xalqimizning yuksak insoniylik, go'zallik, adolat haqidagi ezgu tushunchalaridir, ideallaridir. Xalqimiz yaratgan boqiy moddiy va ma'naviy boyliklardir.

Bu dunyoda ko'ngillarga chirog' yoqsam,

Mozorlarning sukutidan saboq olsam,

Tiniqqina buloq bo'lib oqib qolsam,

Olloyorlar nazar qilgan jarlaringdan,

deydi "Ilinj" she'rining lirik qahramoni. Ko'rinadiki, shoir lirikasi epik tasvir imkoniyatlari hisobiga badiiy idrok va ifoda ko'lamini tobora kengaytirib bormoqda. Bu narsa, ayniqsa, xalq hayotini tarixiy jihatdan idrok etishga moyillakning kuchayganida, insonning tarixiy shaxs sifatidagi poetik talqini berish, millat hayotining, ma'naviy-intelektual kamolining tarixiy ildizlarini yoritish, ulardan ijtimoiy-falsafiy umumlashma xulosalar chiqarishning ustuvorligida ko'rinadi. "Mardlar mingan otlarning nomardlarga xor bo'lmas", "Muhabbatni tashlab ketmang bog'larga", "So'z yo'li" van h.k. turkumlari S.Sayyid lirikasining yangi bosqichga ko'tarilganidan, keng imkoniyatlarga ega ekanligidan dalolatdir.

To'lin oyning osmon sahnida to'kilib-sochilib suzib yurishini ko'p kuzatganmiz. U uzoq kezib toliqqanidanmi, yolg'izlikdan zerikkanidanmi yoki qayerdadir oshiqqanidanmi, ufq etagiga yetganda nimadandir hayratlangandek, bir zum tong qotgandek bo'ladi. Yo'q, u bizning nazarimizda shunday tuyuladi. Aslida peshonasini quyoshning yorug' manglayiga urib olgan tong yulzari yorishib ketganidan ufq etagiga oy yuzini yashiradi.

Tabiatning har kuni kuzatishimiz mumkin bo'lgan ana shu oddiy va mo'jizakor holatini bevosita adabiyotdagi, xususan she'riyatdagi yorug' hodisalarga qiyoslaging keladi. Negaki, badiiy barkamol asarning, olamgir she'ning tug'ilishi peshonasini quyosh manglayiga urib olib, hayratidan ko'zlari charaqlab ketgan tong ruhiyatini esga oladi. Bu narsa har kuni yoki oyda bir sodir bo'ladigan odatiy hol emas. U yorqin shaxsiyat egalarigagina nasib etadigan tansiq va fiyziyob asnolardir. Shoir, avvalo, shaxs bo'lsagina o'tkinchi kunlar, oylar bag'ridan, olam van odam sir-sinoatlaridan, tabiat va jamiyat hayotidan ma'no topa oladi. Satrlar bag'riga joylab, ko'ngil nuri ila yorita oladi.

Shirojiddin Sayyid she'rlarida insonning o'z umri-tirikligi oldidagi mas'uliyatini, hayotini ezgu ishlarga safarbar etish burchi, odamlar koriga yarashlikdek qat'iyat ijtimoiy-falsafiy mazmunni belgilab beradi. Shoir aytganidek, odamzod ma'dan bo'lsa, vaqt bolg'a. O'tuvchi har lahza samarasiz ketmaydi. Davr, vaqt insonni pishitadi. Zamon muammolari odamni toblaydi. Ana shu jarayonda kimdir ko'mirga aylanadi, kimdir o'tinga, yana kimdir uchqunga. Sirojiddin Sayyidning lirik qahramoni esa o'zgacha muhitda o'sdi, kamol topib, o'z shaxsiyatini namoyish etib kelmoqda, So'qmoqlardan, oq-za'faron dalalardan za'faro so'zlar terib katta bo'ldi. Saboqni yanchilmagan somonlardan oldi. Umr isi kelib turgan choponlardan. G'arib paxsa devorlardan saboq oldi; nima nadomatu nima savob ekanligini bildi. Qirlarda bag'rini ezib, sigirlari pag'a-pag'a bulutlarga aylanib uchib ketdi. Hayot hikmatlarini darig' tutmadi. Ona kaftidagi chiziqlarni uqib xatim chiqdi, deydi u. Kaftlarining taftlaridan kamol topadi. Ona mehri ko'ngil ko'zlariga aylanadi:

Ta'lim oldim boshoqlardan, donlardan ham,
Kulcha yuzlar hamda kulcha nonlardan ham.
Men Vatanni o'rgandim har giyohidan,
Shomlararo rayhonlarin siyohidan.

Qaldirg'ochlar lirik qahramonning to'ylarida xizmat qiladi. "Dilga ko'chdi umriy ranju aziyatlar, o'ychan kekxa toklar qilgan nasihatlar". Yurtning har qarichi, har g'ubori imlo. Har bir toshi, har chinori mullo. Lirik qahramon shaxsiyati ana shunday tabiati to'kis bir muhitda shakllandi, kamol topdi, el-yurt yumushlariga kamarbasta bo'lib o'zligini namoyon etdi.

Davru zamon qalam ahlidan, shoiru yozuvchidan tom ma'nodagi so'z so'ramoqda – salmoqli, zalvorli so'z. Tarix, asr nuqtai nazaridan qaralganda, biz ayni paytda nihoyatda ulug', olamshumul kunlarni boshdan kechirmoqdamiz. Ezguliklar, yaxshiliklarga undaydigan, mehr-muhabbatga tomon ruhlantiruvchi she'ru dostonlar kerak. Mana shuni yurakdan his etgan S.Sayyid ajoyib asarlar yaratdi. Odamzodning dard bilan ezguliklar dardi bilan, elu-yurt dardi, ota-ona, do'stu-yorlar, ishq-muhabbat dardi bilan kuyunib yashashi naqadar go'zaldir.

Insonning hayotdagi o'z o'rni, o'z umrini yaxshilikka, go'zalliklar yaratishga safarbar etish masalasi har bir avlod ijodkorlarini o'ylantirib kelmoqda. Ushbu masalaga Sirojiddin Sayyid she'rlarida o'zgacha javob izlayotip. Xususan, tezkor, shiddatkor vaqt sur'atidan boqiy go'zalliklar yarata olish, hayotdan o'z o'rnini toppish demakdir. Umr mazmunini salmoqli so'qmoqlar ochishga qaratish demakdir. Illo, teran ma'noli fikrgina vaqt tizginini jilovlay biladi. Bu – shaxs psixologiyasida, fikriyatida zohir bo'lgan o'zgarishlar samarasidir. Bu – ma'naviyatlarni boyitga hissiy tafakkur tabiatidandir. Demak, shaxsning aql-zakovati, tafakkur salohiyati jamiyatlar hayotiga, odamlarning tiriklik tarziga, ijtimoiy muhitga jiddiy sifat o'zgarishlari kiritishga qodir. Ushbu hol shaxs maqomiga yetishgan zamondoshlarimizning bashariy qadriyatlarga tayangan e'tiqodidan, go'zallik van adolat tuyg'ularidan bahra oladi.

S.Sayyid ozod, dilbar Vatanni bir farzand yanglig' sidqidildan, ko'nglini osmonlarday keng ochib kuylaydi. Xoksor, mehnatkash elini, ulug' Vatanini o'ziga xos, hammaga tushunarli qilib tarannum etadi.

Shoirning qaddu bastini, qalbining qiyofasini, ko'ngil dunyosini she'ri ko'rsatadi, uning zohiri ham, botini ham o'z she'ridir.

“Mustaqil fikrlash, eng avvalo, yaxshi-yomonni anglab olish, prinsipiiallik, soflik, (Hech narsaga uchmaslik, har qanday qiyinchilik va to'siqlarga bardosh berish) , o'zining haqligini himoya qila olish demakdir. Shaxs, shubhasiz, faqat prinsipiiallik, insofililik, dadillik, mardlik bilan xarakterlanibgina qolmasdan, balki vijdonlilik van olijanoblikni ham ifodalaydi”, degan edi Chingiz Aytmatov. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, nafosatni, go'zallikni, betakror badiiyat namunalarini, aslida, betakror shaxsiyat egalari yaratadi. Ushbu ijod yo'li faqat xohish-istak bilan yuzaga chhiqadigan bir narsa emas. Iste'dod van yorqin shaxsiyat go'zal badiiyat namunalariga hayot bag'ishlaydigan nurdir, aslida. U umr, tiriklik yo'lining bir bosqichi.

Dunyo sohil, dunyo sohil deb ketdilar,
Ne yo'lchilar bu sohilga kep ketdilar...
Ko'ngil asli ko'pchiliknig mulki ekan,
Atrofida uning mudom kulki ekan.
Men bularni durustgina yo'lchi desam,
Bular bari qashqir, bo'ri, tulki ekan.

Bu yo'llarda yana tashlanar ko'zga maqsad qolib eshagini quvib yurganlar (“Bu dunyoning yo'llari....” she'ri). Ne tongki, inson tafakkuri van tasavvuri, fikr-mushohada dunyosi yangi tushunchalar hisobiga bag'oyat kengayib ketdi. Inson aql-idroki nihoyatda qudratli kuchga ega ekanligini his etamiz: hayratlarga tushamiz. Van lekin, ana shunday bir jarayonda qashqir, bo'ri, tulki sifat odamlar ham bor. Ana shu xil fe'li noqis, ko'ngli kemptik odamlar bilan kurash komillik sifatlariga ega bo'lishning muhim omili hisoblanadi. Ana shu taxlit noqisliklar jamiyatning ham

notugalligini ko'rsatadi. Jamiyatlarning ma'naviy-axloqiy, intellectual qiyofasini odamlar psixologiyasining mukammalligi tayin etadi. Shunday ekan, fuqarolarning ko'ngli zanglagan van kirlangan yarimta bo'lgach, fe'li-faoliyati ham shunga yarasha bo'ladi.

Odamlar ongi-shuuri, fikri-zakovati hamisha tarbiyada, takomilda. Sirojiddin Sayyidning lirik qahramoni payhonlar bargidan siyoh oldim men. Har xasdan ruhga bir giyoh oldim men, der ekan, tabiatdan olinajak ruhoniy imdod-najotni nazarda tutadi. U ko'ngil ko'zini ham ona yurtning turna ko'zli buloqlaridan oladi. Shu ma'noda, S. Sayyid lirik qahramoni hayotining mazmunini, umrning mohiyatini, jamiyatdagi o'rnini Vatan koriga yarashda, deb biladi. Ona-yurt tabiatidan kuch-quvvat ilb, xalq turmushini yanada go'zallashtirishda, deb tushunadi. Tiriklik – umr mazmuni el-yurt uchun fidoyilikdadir. Ana shu holatda vatanparvar, millatsevar lirik qahramonning ma'naviy-intellektual qiyofasi, ruhoniy madaniyati ko'z o'ngimizda gavdalanadi. U, yana, zamondoshlarimiz psixologiyasini nurlantirishga ko'ra ham davr obrazini yaratishga xizmat qilayotir.

She'riyat yo'li hamisha og'ir kechgan. Bu yo'lning ranju sitamlari xususida uzun-uzun rivoyatlar qilish, hikoyatlar so'zlash mumkin. Bu yo'lda kimlardir chinor kabi savlat to'kib turibdi, allakimlar maysa kabi epkinlar ila shivirlab o'tgan, yana birovlar xasday shalvirab qolgan, kimlardir tuproq bo'lgan. She'riyat bu – quruqlikda yashab , osmoniy xayollarga beriluvchi dengiz jonzotining kundaligidir, debdi bir g'arb donishmandi. Bobolarimiz so'zni juda qadrlashgan. Suxan degan durdir, deydi donolar. Bunda aynan she'riy suxan, nazmiy kalom nazarda tutilmoqda.

She'riyat – sog'ichdir, sevinchdir, alamdir, o'ydir. S.Sayyidning she'rlarinio'qigan odam bunga yana bir karra amin bo'ladi. Shoirning she'rlari uzoq yillar qalb va tan qal'asida to'plangan, ruh iqlimlarini makon etgan, ong va shuur zaminida ildiz otgan sog'inchlardan tarkib topadi. Shoir o'zi uchun she'r yozadi, she'ri o'zini kuydira olsa, boshqalarni ham kuydiradi:

Yomg'irlar yig'lashib sel bo'ldi, ona,

Sog'inchlar birlashib yil bo'ldi, ona,
To'planib, to'planib barcha og'riqlar,
Mening ko'kragimda dil bo'ldi, ona.

Sog'inch dilni o'rtaydi va dilning o'ziga aylanadi. Sog'inch – hamisha dilni o'rtaguvchi hissiyotdir. Tug'ilgan yurtidan olisda yurgan o'g'il sog'inchini ifodalashga so'zlar kambag'allik qiladi.

Bolalik, men seni ko'rib turibman,
Har bir qadamingni ko'rib turibman,
Sen mening yo'qotgan qo'zichog'imsan,
Men hamon qirlardan izlab yuribman.

Bolalikdagi somonlarning hidi bir umr dimog'dan ketmaydi. Bolalikdagi jilg'alar – shoirlikning qon tomirlari, dashtu dalalar, qir-adirlari – muqaddas varaqlari, siz ilk she'rlaringizni shu tabarruk sahifalarning so'qmoqlarida yurib, qadamlaringiz bilan yoza boshlagansiz.

Aytish joizki, keyingi paytda hayot-tiriklik saboqlari S.Sayyid lirikasiga teran mushohadakorlikni olib kirdi. Falsafiy o'ychanlik, hayotiy hikmat S.Sayyid she'rlarining intellektual saviyasi tabiat va jamiyat tafakkuri ila to'yinib, boyib borayotganini ko'rsatadi.

Bu sham nur sochgandir qasrlarga ham,
Qancha nazmlaru nasrlarga ham.
Uning shu'lasiga fikr joylasang,
Yetgaydir eng tiyra asrlarga ham.

“Shamnoma” turkumini tashkil etgan to'rtliklar – bu umrnoma satrlaridir. Zahmatli mehnat ila kechgan umrning hikmatga aylangan sahifalaridir. Hayot saboqlaridan ko'ngilga ingan tafakkur shu'lalaridir.

Ma'lumki, shoirlar o'zining badiiy dunyosi bilab bir-biridan farqlanadi. Shoirlar u yoki bu satrlari bilan emas, ma'naviy-intellektual olamining rang-barabglligi va teranligi bilan farqlanadilar. Chinakam shoir kitobining ilk sahifasini

ochish - tafakkur olami, tuyg'u-kechinmalari dunyosi eshigini ochib kirish demakdir. S.Sayyid ana shunday salohiyat egasi. Poetik olamni bunyod etish yo'lida qutlug' samaralarga erishayotgan, betakror tafakkur kitobining yorug' sahifalarini yaratish baxtiga musharraf bo'lgan shoir. She'rlari mustaqillikning ma'naviy-iqtisodiy asoslarini mustahkamlashga safarbar millatsevar zamondoshlarimizning o'y-fikrlarini, dardiyu quvochlarini, "Tupqoqdan xokisorroq el"ning g'am-alamlarini, anduhlarini aks ettirishga qaratilgan. Shoiring lirik qahramoni mustaqillik sharofati bilan atrof-tevaragimizda kechayotgan hayot bo'hronlarini, voqea-hodisalalar mohiyatini ko'ra biladi; millat van vatan manfaatlari, shaxsning ma'nan va fikran kamoli nuqtai nazaridan baholay oladi. Bu narsa ma'naviy zarurat, intellectual ehtiyoj taqozosi tariqasida zohir bo'ladi. ("Ahmad fermer", "Farzand", "Ketmonchi qizlarga", "Hamdardlik", "Qadrdonlar", "Bu dunyoda", "Zamoning egasi", "ilinj", "Kelib ketmoq" singari o'nlab she'rlar).

"Shamnoma" turkumining lirik qahramoni ko'proq real voqelik xossalari bilan bog'liq tesha tegmagan, ohori to'kilmagan, ibratli fikr bildirish orqali o'zligini namoyon etadi. "Xazonlarni yig'ib yoqmoqda bir chol, Ul mening yoshligim, gul chamanimdir", "To'planib-to'planib barcha og'riqlar, mening ko'kragimda dil bo'ldi ,ona", "Bu yorug' dunyoda minglab yo'l topib, O'zin topolmagan insondan ayting", "Neki bor, yetishding yelib-yugurib, Ey inson, o'zingga yetgaysan qachon?" singari.

Ota, bu dunyoda har so'z sotildi,
Begona sotildi ham do'st sotildi.
Yaxshilik istabon o'tgan umringiz
Choponday eskirdi, to'zdi, sitildi.

Lirik qahramonning tafakkur tarzi xalqona hikmatlarga yo'g'rilgan ibratli ma'nolarda ayonlashadi. O'ziga xoslikni anglaymiz. Endi, voqeaband she'rlarda esa lirik qahramon o'zgacha fazilatlari bilan ajralib turadi. Xususan, inson van jamiyat hayot van tiriklik mas'uliyati, umrning ma'no-mohiyati

masalalari yangicha mazmunda badiiy tahlil etiladi. Zamondoshimiz dardchil, o'ychan, o'ta mushohadakor. Ko'kragini kerib tantanavor ohangda so'zlashni yoqtirmaydi. Huda-behudaga "Vatanimga jonim sadqa", "El-yurtimga umrim fido" qabilida ko'kragiga urib hayqirmaydi. Vatan, millat, el-yurt, hayot, baxt haqida og'zini ko'pirtirmaydi, chapak chalmaydi. U istiqlol, istiqbol, birlik, hamdard, hamnafaslik, sevinchning ta'mi, sevgining rangi, odamning qadri, tiriklik ne'mati, umr hikmati, hayot shafotlari to'g'risida mulohaza yuritadi. Do'ppisini osmonga otib, karnay-surnayga berilmaydi. Ortiqcha mulozamatni, havoyi-tumtaroq gap-so'zlarni yomon ko'radi.

Shoir lirik qahramonining xomush fkrchanligi, ma'yus va dilgirligi bejiz emas. Zero, baxtning bebaqo o'tkinchiligi, iqbolning zavoli, kamolning uvoli uni hamisha og'ir o'ylarga toldiradi. Odamlarning makri, do'stning xiyonati, ishongan va qadrdon deb bilgani aslida bir qabih bir kimsaligi, hayotning qorong'u va mavhum ertasi, sevgi-muhabbat deb yonib kuyganlari bir dastro'molchadek arzimasi matoh ekanligi o'ylar girdobiga tortib ketadi. Faqat yaxshilik, ezgulik, adolat boqiy yashab qolishi lirik qahramon ko'ngliga taskin yupanch bag'ishlaydi. Bir burda umri samarasiz kechmayotganidan qanoat hosil qiladi.

Kelib ketmoq o'yin ermas,

sayohat yo ziyorat.

Umr yo'li zahmatlaru

mahnatlardan iborat.

Ko'ngillarga qurdingmi bir

ko'prikmi yo imorat?

Ko'rganlaring o'zingniki,

ko'rmaganing gumondir.

Shu ma'noda "Ketmonchi qizlarga" she'ri shoirning eng dardchil, yoniq alam va izzat alangasida bitilgan go'zal she'rlardan biri. U ketmonchi qizlar

qismatiga bitilgan qasidadir. Bag'ri yongan, kuygan, xun satrlardir. Uni shunchaki loqaydlik bilan beparvo o'qib bo'lmaydi. U yig'lab o'qiladigan va o'qib yig'lanadigan ko'ksi yara she'r. Lirik qahramon ketmonchi qizlar haqida o'ylasa – o'ylari ko'ksida kuyadi. So'zlasa – so'zlari bo'g'zida kuyadi. Ketmonchi qizlar barglarday so'lg'inu shamlarday ozg'in, qovjirab dalayu tuzimda kuygan chechaklardir. Nursiz paykallarda shu'la yozmayin, tuproqqa qorishib o'chgan yaproqlardir. Husni-malohatin chanoqlar yulgan, sochlarin gardida nasimlar o'lgan. Qizlarning tarovatiyu gul yuzini quyosh tushlikka tanovul qilgan.

Balog'at chog'ida balog'at ko'rmay,
O'n beshdan uyog'I halovat ko'rmay,
Za'faron rayhonday zabun o'tdingiz,
Davru davronlardan sadoqat ko'rmay...
Sonsiz egatlarga tizilganlarim,
Qismati ketmonla yozilganlarim.

Tunlar paykallarda horg'in kezgan oy ketmonchi qizlarning zoru mahzun yodgorligi bo'lib ko'rinadi. Baxt, iqbol muallaq van havoyi tushuncha emas. U kundalik mehnat, umr safarbarligi, turmushning tegirmon toshidek zil-zambil yukini ortmoqlash singari bir ko'p omillar orqali ayon bo'ladi. Shu ma'noda, lirik qahramonning fikr-o'ylari mubham emas, aniq. Aksincha, hayotiy voqelikdan sizib chiqishi, sub'yektiv talqinidagi ob'yektiv mohiyati bilan haqqoniy mazmun kasb etmoqda. Zamon zayli, ijtimoiy voqelik bamisoli tegirmon toshi. Ayollik nafosatiyu nazokati oftob otashida jizg'inak qovjiragan.

Sirojiddin Sayyidning lirik qahramoni dala mehnatiga bog'langan ketmonchi qizlar qismatini o'ylab teran mushohadalarga beriladi. Ular mehnatning egasi emas, og'ir, zahmatli mehnat qizlarni o'z mutesiga aylantirgan. Yoshligiyu chiroyiga, malohatiyu umr ziynatiga ketmon ega chiqqan. BUgungi kunda o'z mehnatining quliga aylanmaslikka, iroda kuchlarini dala mehnatiga topshirib

qo'ymaslikka da'vat bor. O'z fikrini dadil turib yoqlaydigan, nuqtai nazarini himoya qila biladigan vijdon yo'rig'i shoir she'ring bosh qahramoni sifatida bo'y ko'rsatmoqda. Bu, insoning hayotdagi o'rni, el-yurt yumushlariga yaray olishi, faolligi bilan bog'liq zuhur topadi, degan so'zdir. Inson o'z fikriy salohiyat bilan olov bo'lib lovullab yonadi; aksincha, ko'mirdek kuyib tugamaydi.

Bu – ma'naviy-intellektual jasorat demakdir. Vijdon pokizaligi, iymon salomatligi S.Sayyid she'rlarining bosh qahramoniga aylanmoqda. Hayot go'zalligini kimlar ta'minlayapti, degan savolga beixtiyor ravishda "Ketmonchi qizlar-da", deb javob berasiz. Bu sof vijdon amri, pokdomon vijdon yo'rig'idir. O'z salomatligi van go'zalligi evaziga elini to'kin, yurtini chiroyli qilayotgan ketmonchi qizlar jamiyat gullaridir, hayotimiz tojidir.

Lirik qahramonning fikr ziyosi shundaki, u hayotda "Yaxshi odam kimu, yomon odam kim", "Yaxshilik nimadayu, yomonlik nimada?" degan savollarni ko'ndalang qo'ymasdan, asl insoniy go'zallik bilan ma'naviy-axloqiy komillik, aslida, vijdon pokligidir, degan nuqtai nazarni yoqlayapti. Hayotdagi haqsizlikka, huquqsizlikka ishora qilmoqda, O'z e rkining xojasi emasligida. Inon-ixtiyorini, iroda kuchlarini zamona zayliga topshirib qo'yganligida.

Sirojiddin Sirojiddin poetik obrazlari ona zamindan, o'zbek tuprog'idan kuch-quvvat oladi. Qanot bog'lab ko'kka ko'tariladi. Shoir she'rlarida ona o'lkamiz tabiati, gulzorlarining ifori bo'yi-tarovati, qir-adirlaru ko'm-ko'k osmonning hidi, rangi balqib turadi. Zamondoshlarimizning orzu-kechinmalari, o'y-fikrlari, go'zallik idealiyu adolat tuyg'ulari o'z ifodasini topadi.

O'zga manzillardan izlamang bizni, Yoronlar, biz dilga, bia dilga ketdik, deydi shoirning lirik qahramoni.

Dil dedim, dil yo'lin xolis yo'l ko'rdim.

Dil tomon yurdimu olis yo'l ko'rdim.

Do'stlar, bu manzilga yetguncha, go'yo

Ming yil talpindimu ming yil yo'l yurdim.

Keyingi yillar o'zbek lirikasi taraqqiyotida S.Sayyidning ijodiy izlanishlari fayzli, muhim o'rin tutadi. "Saksoninchi yillar", "Xotira" publisistik poemasi, "Shamnoma", "Bozor ijodiyoti", "Dumaloq odam", "Ey dil ahli, ey gul ahli", "Vatan ozod bo'lsin", "Sog'inch torlari", "Dastxat", "So'z yo'li", "Mardlar mingan otlaring dushmanlarga xor bo'lmas", "Muhabbatni tashlab ketmang bog'larga singari turkumlari she'riyatimiz janr imkoniyatlari qanchalar kengligini tasdiqlaydi. S.Sayyid olam bilan odam sir-sinoatlarini, shaxs van jamiyat psixologiyasini anglash hamda tushuntirish borasida muttasil izlanayotganligini isbotlaydi.

Shoirni orzu-istaklari bir olam inson qiziqtiradi. Insoning fe'li-atvoridagi qusurlar uni qiynaydi, bu o'tkinchi dunyoda dili va tili birlar borligini e'tirof etadi, dunyo sinoatlarga to'la ekanligidan hayratga tushadi, yaxshilikning yashovchanligiga imon keltiradi.

Xudo dargohida ochiqsan, inson,
Dunyo korgohida nechuksan, inson?
Jahonga sig'mayin yelmoqlar nechun,
O'zing-ku zarradan kichiksan, inson?

Ha, ana shu zarradan ham kichik inson mangu savoldir. U dunyodan nima istashini bilmaydi goho, olamni o'zi istaganday boshqarishni, o'zi istaganday yashashni xohlaydi. Tabiat bilan hisoblashmasdan uning abadiy qonunlariga xiyonat qiladi va o'zi ham tabiatning bir bo'lagi sifatida azob chekadi, avval ishni qilib, keyin o'ylaydi ba'zan. Zarradan ham kichik insonning qalbi olam qadar ulkan. Unda shoir aytganidek, bashar yashaydi, dunyo istiqomat qiladi.

S.Sayyid izlanishlarida to'rtlik, g'azal, sakkizlik, latifa, rivoyat, doston, muxammas kabi poetik janr va shakllardagi badiiy barkamol namunalar yaratildi. Shoir she'riyatining mavzu-masalalar ufqi kengayib, usluban boyib borayotganligini ham ko'rsatadi. Ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy mavzularni badiiy idrok va ifoda qilishda achichiq istehzo, falsafiy mushohadakorlik, publisistik da'vat, o'ychan psixologik kechinmalar, yengil yumor unsurlari, hazil ohanglariga singdirilgan fojeiy haqgo'ylik

balqib turadi. Bular esa, o'z navbatida S.Sayyid lirikasining janr tarkibini boyitishdan, ijtimoiy-falsafiy umumlashma fikrlar, hayotiy ma'nodorlik, psixologik tahlil tobora chuqurlashib borayotganidan ham dalolatdir.

Ma'naviy-intellektual yetuk shaxsni tarbiyalash vazifasi hozirgi kunda davlat siyosatida ustuvor yo'nalish qilib belgilandi. Uni amalga oshirish esa, eng avvalo, yoshlarning ichki ruhiy ma'naviyatini boyitish va mustaqil dunyoqarashini shakllantirishni taqozo etadi.

Ma'naviyat ko'proq inson qalbiga, botiniy tomonga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Yurtboshimiz mustaqillikning dastlabki yillaridayoq «Ma'naviyat - insonning, xalqning, jamiyatning, davlatning kuch-qudratidir. U yo'q joyda hech qachon baxt-saodat bo'lmaydi». – deb yozgan edi. (I.A.Karimov. Asarlar 1 jild, 1996, 81- bet.)

Biz yashab turgan cheksiz olamni murakkab bir tizimda ushlab turgan ichki uyg'unlik, inson ongi hech qachon to'liq anglab yeta olmaguvchi yaxlit mohiyatdir. Shaxs ma'naviyati ayni shu behudud manbadan quvvat oladi. Hazrat Alisher Navoiy esa «har ne istasang, o'zingdan istagil», - deydi. Odamda ham, hayvonda ham biologik nafs mavjud, lekin ular o'rtasida chegara bor. Bu chegarani anglash inson uchun o'zligini anglashdir. Alisher Navoiy «ma'no ahli» deganda haqiqat yo'liga kirgan komil insonni nazarda tutgan.(A. Navoiy. Lison ut-tayr. T., 1991). Shunday ekan, ma'naviyat insonning ruhiy olami bilan chambarchas bog'liq tushunchadir. Ma'naviyat insoniyatning, xalqning, jamiyatning, davlatning kuch-quvvati ekan, binobarin, jamiyatning, insonlarning ma'naviy madaniyati qancha yuksak bo'lsa, mamlakat shuncha tez ravnaq topadi, boshqa ijtimoiy muammolarni hal qilish osonlashadi.

Insonda vatan hissi, faxr-iftixor tuyg'usi shu vatanning egasi bo'lgan xalqni bilishdan, uning qadriga yetishdan, nimalarga qodir bo'lganini tan olishdan, buyukligini e'tirof etishdan boshlanadi. Qachon insonning qalbi g'ururga, iftixorga to'ladi? Qachonki, odam o'zi yashayotgan yurti, vatani, unda hayot kechirayotgan

odamlarning orzu-intilishlari va qilayotgan mehnatlari samarasidan, baxti, toleidan qoniqish hosil qilsagina, uning qalbida gʻurur va faxr tuygʻulari joʻsh uradi.

“Baxt, inson hayoti, uning maʼnosi va maqsadi! Bu masalalar ming yillardan beri ne-ne donolarning miyasini band qilib kelgan, - deb yozadi Oʻzbekiston Qahramoni, prof. O.Sharafiddinov. - Bu masalalar yuzlab asarlarda tilga olingan. Lekin, har qaysi davr bu masalani yangilaydi. Aniqrogʻi, davrgina emas, har bir fikrlaydigan odam hayotining muayyan bosqichida shu masalaga duch keladi. Baxt nima? Hayotning maʼnosi nima? Bu savollar har bir odamdan halol va batafsil javobni talab qiladi.

“Baxt” juda murakkab tushuncha. Unga hamma davr, hamma sharoitlar, hamma odamlar uchun yaraydigan bitta yaxlit javobni topib berish qiyin. Avji bahor faslida yam-yashil koʻkatlar ustiga yastanib yotib, lojuvard osmondagi pagʻa-pagʻa bulutlar oʻyinini tomosha etish ham baxt. Hamisha pokiza vijdon bilan odamlarning betiga qaray olish ham baxt. Hasad va igʻvolardan xoli, xotirjam sevgan ishing bilan shugʻullanib hayot kechirish ham baxt. Lekin bulardan tashqari yana bir ulkan baxt bor – u hayotingning butun mazmuni bilan belgilanadi. Agar butun umring davomida sof vijdon bilan yashagan boʻlsang, agar mehnating bilan odamlarga imkoni boricha foyda keltirgan boʻlsang, bular natijasida odamlar senga muhtoj boʻlib qolgan boʻlsa, oʻzingning kerakligingni, bu dunyoga shunchaki qumursqaday kelib, benomu nishon ketmasligingni his qilsang, eng buyuk baxt – shu! Bunday baxt esa osonlikcha qoʻlga kirmaydi. Hayot baxtni misqollab beradi. Uning uchun doimo kurashmoq kerak”.(Sharafiddinov O. Asqad Muxtor / XX asr oʻzbek adabiyoti tarixi. – T.: Oʻqituvchi, 1999. – B. 373).

Biz Navoiyni milliy qahramon deyishga toʻla asosimiz bor. Keling, uning xalq va millat uchun, vatan uchun qilgan buyuk xizmatlarini bir kuzataylik va xulosa chiqaraylik. Ana shundagina bu buyuk insonlar bilan faxrlanishimizning chinakam sababini anglaymiz.

Navoiy faqat shoir boʻlibgina qolmay, katta mulkdor, tadbirkor ham boʻlgan.

Sirojiddin Sayyidning “Navoiyni o’qish” she’rida Navoiyning buyukligi, betimsolligi tilga olinadi va har bir o’zbek Navoiyni o’qib yurishi kerakligi aytiladi.

Zero, Navoiyning xazinasiga uning yer-mulkalaridan har kuni 75 ming dinor daromad tushib turgan, shu daromadlar hisobiga Navoiy tomonidan 40 dan ortiq rabotlar, 20 ga yaqin ko’priklar va 380 joyda xayri-ehson uylari qurilgan, ular orqali minglab muhtojlarga tekin ovqat va kiyim-kechak ulashib turilgan bo’lsa-da, u kamtarin zot edi. Navoiy o’zi qurdirgan madrasadagi mudarrislariga har yili 200 oltindan maosh belgilagan, yana har oyda 2 qopdan bug’doy va minadigan otining yemiga 2 qop arpa bergan. U zamonlarda 5 oltinga bir qo’y bergan. Talabalarga esa, yaxshi bilim olishi uchun maosh belgilagan. A’lo o’qiganlarga har oyda 24 oltin, yiliga 5 qop bug’doy bergan. Qurbon hayitida Navoiyning hisobidan bir mol, 5 qo’y so’yilib muhtoj odamlarga ulashilgan.

Bunday katta miqyoslardagi savob ishlarni amalga oshirish tarixda kamdankam odamga nasib etadigan qahramonlikdir. Boyqaro Navoiyni olamshumul «Xamsa»si, butun ijodi, jumladan «Vaqfiya» asarida tasvirlangan saxovati va bunyodkorligi uchun ham Qahramon va sohibqiron deb atagan.

Navoiyning bunday qahramonona ishlarga yo’naltirgan ichki kuch –uning insonga, xalqqa, vatanga bo’lgan cheksiz mehru-muhabbati edi. Uning ezgu niyati – qilgan ishlari va yozgan asarlari bilan el-yurtga, xalqqa yaxshilik qilish edi. Bu kabi ulug’ ajdodimiz borligi bilan har qancha faxrlansak arziydi. Sirojiddin Sayyidning “Mir Alisher” nomli she’rida haqli e’tirof etganidek:

Tiriklikning bongi Navoiy,
Buyuklikning rangi Navoiy.
Bir yorishdi zim-ziyo olam,
Turkiylarning tongi Navoiy.
Vatan kabi poyoni yo’qdir,
Vatan kabi mangu Navoiy.

2.2. Shoir she'riyatida Bobur obrazi talqini

O'zbek xalqi o'tmishda o'tgan ko'plab buyuk daholari bilan haqli ravishda faxrlansa arziydi. Ularning ko'plari nafaqat, o'z diyorida, balki dunyoning ko'plab mamlakatlarida ma'lum va mashhurdirlar. Ana shunday mo'tabar zotlardan biri Zahiriddin Muhammad Boburdir. Sirojiddin Sayyid ijodida Bobur obrazi talqini alohida sahifalarni tashkil qiladi. Uning "Yuz oh, Zahiriddin Muhammad Bobur" nomli kitobida Bobur haqidagi she'rlari jamlangan.

Sirojiddin Sayyid Bobur haqida yozar ekan, shunday daho zotni qadrlamagan beqadr odamlardan nafratlanadi:

Buncha uzun oh tortdingiz, oh Bobur,
Muttahamlar dunyosida shoh Bobur.
Andijonu Hindu – yetti iqlimda
Topilmadi Sizga bir dodxoh, Bobur.
Ollohimning dargohlari keng, lekin
Sig'dirmadi Sizni bu dargoh Bobur.
Kecha uzun, manzil olis, yo'l uzoq,
Sizga faqat yolg'iz oy hamroh, Bobur.
Nonko'r beklar, beoqibat mirzolar,
Kimlar Sizga qazmadilar choh, Bobur!

She'rni ko'zdan kechorganimizda, unda shoirning kuyunchak qalbini ko'ramiz. Shunday buyul zotni qadrlamagan kimsalarni ayovsiz fosh etadi, ularga nafratini oshkor izhor qiladi. Bobur yashagan muhitni "muttahamlar dunyosi", atrofidagi beklarni "nonko'r, beoqibat" deya ta'riflaydi. Tarix bizga ato etga buyuk ne'matni ham asray olmaganimizda shoirning qalbi ahduhlarga to'lib ketadi.

Qatag'on yillarida ham millatning asl farzandlari tazyiqu ta'qibga uchradilar. Ularni sotqin shoirlar sotdilar va shu yo'l bilan o'zlarinig jirkanch basharalarini ochdilar, iflos jonlarini asradilar, lekin avlodlar oldida sotqin degan nomga ega

bo'ldilar. Haqiqat egiladi, lekin sinmaydi. Yurtning asl farzandlari yana yurtga qaytdi, lekin nomard va sotqinlar xalq qalbida salbiy xotira sifatida yashaydilar.

Bobur xalqimizga, butun dunyoda qo'rquv bilmas sarkarda, tadbirkor podshoh, mohir davlat arbobi, ayni paytda iste'dodli shoir, adib, donishmand, tarixchi, zukko olim va tarjimonidir.

Bobur tarixda umri kurashlar, urushu g'alayonlar, notinchliklar bilan kechgan shaxs sifatida ham taniqli. U temuriylar saltanatini saqlab qolish uchun harakat qildi. Umri chet ellarda kechdi. Hayoti Afg'oniston, Hindiston kabi davlatlar bilan bog'liq bo'ldi. Bobur yirik madaniyat arbobi sifatida ma'lum. U yoshligidan ilm bilan shug'ullangani, fors, arab tillarini o'rganishi, adabiyot, tarix, tilshunoslik, adabiyotshunoslik, musiqa va boshqa sohalar bilan shug'ullangani bois ham ma'rifatni anglaydigan, madaniyatli kishi bo'lib etishdi. U fanning turli sohalariga doir ko'plab asarlar yozdi. Boburning lirik devonlari, «Boburnoma», «Mufassal», «Xatti Boburiy», «Harb ishi», «Musiqiy ilmi» islom dini asoslarining bayoni bo'lgan «Mubayyin», «Volidiya» tarjimasi va boshqa asarlari uning shuhratini yanada oshirdi.

Insonga boylik baxt bera olganida, hech shubhasiz, Bobur baxtli bo'lar edi. Darhaqiqat, Bobur umri mobaynida shunchalik ko'p boyliklarni qo'lga kiritdi-yu, ammo o'zini baxtli his qilmadi. Sabab shundaki, u baxt tushunchasini oliy darajada idrok etadi. Ochko'z odamlar nazdidagi boylik tushunchasini g'arib, bir pulga qimmat narsaga aylantirdi. O'zi hukmronlik qilgan mamlakatlarning boyliklariga sira ko'z olaytirmadi. Aksincha, qaysi yurtga qadami tegsa, uni obod va ma'mur qilishga harakat qildi. Bobur tasavvuridagi baxt oliy maqomda turadi. Odamlarga yaxshilik qilishni, bunyodkorlikni, yaratuvchanlikni, ezgulikni baxt deb bildi.

Boburning umri Vatan hajrida o'rtangan umrdir. Vatan tuprog'ida o'sgan «Mir Temuriy» qovunlarning hidlari, asal kabi husayni uzumlar, yurtining zahmatkash odamlarining sog'inchlaridir. Sirojiddin Sayyidning "Kobulda bahor" nomli she'rida Boburning iztiroblariga sheriklik hissi bo'rtib ko'rinadi:

Kobulda bahoru g'amim ortadi,

Hasrat umrim aro cherik tortadi.
Musofir savdolar meni o'rtadi,
Bu gulshan ichra men bir tirik mozor,
Kobulda bahordir, Kobulda bahor.

Bobur keng dunyoqarashi, mukammal aql-zakovati, bilimi bilan Hindistonda Boburiylar sulolasiga asos soldi. Bu sulola Hindistonda 332 yil hukmdorlik qildi. Bobur avlodidan olti shaxs Bobur, Humoyun, Akbar, Jahongir, Shoh Jahon, Avrangzeblar bu yerda uzoq davr podshohlik qildilar.

1494 yilda Umarshayx Mirzoga qarshi uning akasi Samarqand hokimi Sulton Ahmad Mirzo va Toshkent hokimi Mahmudxon qo'shin tortadi. Falokat ro'y berib, 1494 yil 7 iyunda Umarshayx vafot etadi. 11 yoshli /ba`zan 12 yosh ko'rsatiladi/ Bobur Farg'ona viloyatining hokimi bo'ladi. Goh g'alaba, goh mag'lubiyatga uchrab turgan Bobur Farg'ona va Samarqand mulkini qo'l ostiga birlashtirib tura olmadi. Katta kuchga ega bo'lgan Shayboniyxon Saripul va Axsida Boburga zarba berib, u yerlarni ishg'ol qiladi. Bobur quvg'in va sargardon bo'lib, chet ellarda faoliyat ko'rsatadi. Shayboniyxon tazyiqi ostida 1504 yili Bobur ozgina askar va a'yonlari bilan Qobulga borib o'rtnashadi. Bobur o'z yurtidan, toju taxtdan voz kechib ketolmaydi. Bir necha marta Samarqandni qayta yegallashga harakat qiladi. 1512 yilda shoh Ismoilidan Yordam olib, Samarqandga yurish qiladi. Samarqandni uchinchi marta egallab oladi. Ubaydulla Sulton va Muhammad Temur Sulton 1513 yilning boshlarida katta qo'shin bilan Boburga qarshi yurish boshlaydilar. Bobur engiladi. Ismoil madad uchun Najmi soniy boshliq qo'shin yuboradi. U ham yengiladi. Boburning o'z saltanatini egallash orzulari barbod bo'ladi. U Afg'onistonda o'z hokimiyatini mustahkamlab oladi. Bobur Hindistonga yurish rejalarini tuzadi. Birinchi navbatda Panjob viloyatini ishg'ol qilishni mo'ljallaydi. U Hindistonga yurish faoliyatini 1519 yildan amalga oshira boshlaydi, 1526 yilgacha besh marta harbiy yurish qiladi. 1526 yil noyabrdan harakati Sind, Panjob viloyatlari orqali Dehliga qaratilgan edi. 1526 yil aprelida Dehli sultoni Ibrohim Lo'di bilan jang qilib,

uni yengadi. 27 aprelda Dehlida Bobur nomiga xutba o'qiladi. So'ng CHitora hokimi Rano Sango bilan jang bo'ladi. 1527 yil 16 martda Bobur g'alaba qozonadi. Bobur Hindistonda katta ishlarni amalga oshiradi. Uning avlodlari Bobur ishlarini davom ettiradilar.

O'zbek adabiyotida o'ziga xos boburshunoslik yuzaga keladi. Uning shaxsi va ijodi adabiyotshunos, tarixchi, tilshunos, jo'g'rofiya va boshqa soha kishilarining e'tiborini tortib keldi. J.Neru Bobur haqida o'zining «Hindistonning kashf etilishi» kitobida shunday yozadi: «Bobur dilbar shaxs, Uyg'onish davrining tipik hukmdori, mard va tadbirkor odam bo'lgan. U san'atni, adabiyotni sevardi, hayotdan huzur qilishni yaxshi ko'rardi».

Sho'rolar davrida Bobur ijodiga bir yoqlama yondashildi. Uni qoralashga, faoliyatini o'rganmaslikka harakat qilindi. Boburning bizgacha yetib kelgan lirik she'rlari 1917 yili Petrogradida sharqshunos olim A.Samoylovich tomonidan chop etiladi. Keyinroq ular 1931 yilda Istanbul shahrida «Milliy tatabu'lar majmuasi»da ham nashr etiladi. 1940 yili Bobur hayoti va ijodi 9-sinfda o'rganilishi Davlat dasturida belgilandi. «Adabiyot darsligi»da Navoiy, Turdi, Muqimiy qatori Bobur hayoti va ijodi ham kiritildi. 1947 yili dastur asosida VII sinflarda Bobur merosi o'rganilishi qayd etildi. Bobur asarlari «Bolalar adabiyoti»ga kiritiladi. Uning asarlari lug'ati tuziladi. Keyingi yillarda Boburning turli asarlari chop etildi. Boburshunos olimlar tomonidan ko'plab tadqiqotlar yaratildi. Boburning adabiy merosi ko'p qirralidir. Uning she'rlari, «Boburnoma»si alohida o'rganiladi.

Umrini o'g'liga nisor etgan mehribon ota, g'urbatlardan zada ko'ngil sohibi, buyuk musofir, buyuk mag'lubiyatlarga uchragan zot, buyuk g'alabalar nashidasini totgan masrur qalb egasidan buyuk armon kitobi meros qoldi. Uni ko'zlarimizga surtaylik, tumor etaylik, undan ibrat olaylik.

Xulosa qilib aytganda, milliy qahramonlarimiz bo'lgan buyuk shaxslar hayotining serma'no hikmatlari jamiyatimizning kelajagi bo'lgan yoshlar ongiga ta'sir

ko'rsatib, ularni fikran va ruhan tarbiyalaydi, ma'naviy komillikka hozirlaydi, da'vat etadi.

Bobur shaxsiyati bilan bog'liq ba'zi jihatlar Gulbadanbegimning «Humoyunnoma»sida keltiriladi. U shunday yozadi: «Firdavs makonning katta o'g'illari Humoyun podshoh... Qobul arkida /1508 yil 7 mart/ tug'ildilar. O'sha yili Firdavs makon amrlari va boshqalari: «Endi meni Bobur podshoh deb atanglar», deb buyurdilar. Humoyun podshoh tug'ilmaslaridan burun Mirzo Bobur deb atash rasm edi. Chunki bugun podshohzodalarni Mirzo deb, o'zlarini esa Humoyun podshoh tug'ilgan yillaridan «Bobur podshoh», deb atashga buyurdilar.» /Gulbadanbegim. Humoyunnoma. 33-bet./

Gulbadanbegim Humoyun kasal bo'lganda Bobur iztiroblarini ham ta'sirli yozadi: «Menki, Boburman, umri jonimni o'g'lim Humoyunga bag'ishlayman» deb aytgani, Shundan so'ng Bobur kasal bo'lib yotib qolgani, Humoyun o'sha kuni o'rnidan turganini aytadi.

Bugungi kunda Boburga ulug' ehtirom ko'rsatilmoqda. Bu mustaqilligimiz, hukumatimizning o'tmish ajdodlarimiz merosiga bo'lgan buyuk e'tibor bilan bog'liq. Ayni kunda Andijonda muhtasham Bobur bog'i hammani lol qoldirmoqda. Bobur nomidagi xalqaro jamg'arma, xalqaro ekspedisiyalar mavjudligi, 1993 yilda Bobur merosi bo'yicha xalqaro anjuman /Samarqandda/ o'tkazilishi va boshqalar ana shu e'tibor natijasidir. Sirojiddin Sayyid she'riyatida Bobur shaxsiga alohida ehtirom ko'rsatilgan. Bu Sirojiddin Sayyidning ona Vatan tarixini chuqur bilgani va sevganidandir.

2.3. Shoir she'rlarida badiiy-tasviriy vositalar.

Sirojiddin Sayyid qamrovi keng tafakkuri qudratli, qalami mo'jizakor san'atkor shoir. Ana shu xislatlari bilan xalqimizning qalbidan o'rin olgan. Binobarin, u ijtimoiy faoliyatida, adabiy ijodida insonni, insoniylikni ulug'lashni, kuylashni o'zining oldiga oliy maqsad qilib qo'ygan edi. Bu chinakamiga badiiy kashfiyot darajasiga ko'tarilgan adabiy asarning zavqi, ta'sir quvvatini ko'rsatadi. Badiiy kashfiyotning g'oyaviy yuksakligi, tasviriy ta'min etuvchi barcha vositalar san'atkorning bilag'onligi, topqirligi, tafakkur qudrati, xayolotining hayotiyligini namoyon qiladi. Ana shu ma'nolarning muhim bir omili san'atkorning xalq tilidan o'rinli, mohirona, uquvli foydalanishi tufayli ro'yobga chiqadi. San'atkor qalamning o'rinli harakatidan yangi ma'no nozikliklari mujassamlashadi, yangi obrazli birikmalar paydo bo'ladi. Bular tasvirga oro beradi, misra yoki jumlaning estetik ta'sir kuchiga kuch qo'shadi, hayot hodisasini aniq anglashga imkon yaratadi. Shu tariqa xalq tili xazinasining individual iste'mol qimmatini hosil bo'ladi. Bu san'atkorning uslubini belgilalovchi, individualligining – mustaqilligining anglatuvchi muhim omillardan sanaladi.

She'r so'z deb ataladigan ulkan dengizning marjonu javohirlar tizmasi, yurak atalmish buyuk va betimsol qudratning shiddatli sinoati, otashin ruhning mayin nafasi, mahzun ko'ngil torlarining serishva ohanglari uyg'unligidan tajassum topgan yuksak san'at ifodasidir. She'rning bir borligini, badiiy libosi, nafosat olamini ta'minlovchi asosiy manba esa qalb qo'riga yo'g'rilgan badiiy tasvir vositalari bo'lib, ular shoirning o'ziga xos ijodiy salohiyatini, san'atkorlik mahoratini ham aniqlab beradi. Chunki bir shoir o'z asarlarida chuqur falsafiy va mantiq kuchi bilan, boshqa bir shoir dilni qitiqlovchi lirizmi bilan, yana birov so'z gavharlarini poeziya ipiga marjondek chiroyli qilib tizishi bilan, yana biri o'z she'rlarining qo'shiqday ravon, ohangraboligi bilan va yana biri esa maxsus badiiy tasvir vositalaridan mohirona foydalanib, obrazli manzaralar chizish bilan o'quvchi qalbini maftun etadi. Maxsus badiiy-tasviriy

vositalarni o'z o'rnida qo'llash, uni g'oyaviy maqsadga xizmat qildirish – so'z san'atkorlaridan o'ziga xos mahorat talab qiladi.

She'riy nutqning badiiy bezagini namoyon qiluvchi ana shunday tasviriy vositalar maxsus ilmiy atamalar bilan poetik ko'chimlar deb ataladi. Poetik ko'chimlar faqatgina bezak vazifasini o'tamasdan, balki asar g'oyasini konkretlashtirishning realistlik vositasi ham hisoblanadi. Badiiy adabiyotda, asosan, she'riyatda poetik ko'chimlar nihoyat ko'p va rang-barang ko'rinishlarda ishlatiladi.

Ming yillik tarixga ega bo'lgan adabiyotimizda badiiyat masalasi hamisha she'r ahlining diqqat markazida turgan. U yoki bu ijodkor salohiyati haqida so'z borganda, uning nimalarni tasvirlagani emas, asosan, qanday tasvirlanganiga e'tibor qaratilgan. Jumladan adabiy asarlarda she'riy san'atlardan foydalanish mahorati hamma asrlarda badiiy san'atkorlikning asosiy qirralaridan biri sifatida baholangan.

U yoki bu shoir ijodiga, u yoki bu badiiy asarga baho berilar ekan, ijodkor ifodalayotgan g'oya o'z aksini topgan ijtimoiy-siyosiy, falsafiy-axloqiy, ma'rifiy-tarbiyaviy muammolar mohiyati va ko'lami, badiiy timsolar jilosi bilan bir vaqtda qo'llangan she'riy san'atlarning rang-barangligi, mantiqiy asoslanishi, asar mazmunini ochishdagi o'rni va ahamiyati kabi masalalarga alohida diqqat qilingan.

Adabiyot tarixi yana shundan dalolat beradiki, she'riy san'atlar shoir badiiy salohiyatini ko'z-ko'z etish, uning xilma-xil san'atlardan mohirona foydalanish usullarini namoyish etish emas, balki ijodkor badiiy tafakkur dahosinig ko'lami, yuksak ijtimoiy-axloqiy g'oyalarni jilolantirish san'atkorligi vositasi bo'lib kelgan.

Sirojiddin Sayyid poetik ko'chimlardan o'rinli foydalangan. U poetik ko'chimlardan mohirona foydalanib, nazmning ohangdor va go'zal namunalarini yaratganligiga guvohmiz. Shoir she'riyatida majoziy ma'no tashuvchi an'anaviy poetic obrazlar bilan bir qatorda turfa rang yangi shakl va yangi mazmundagi poetic ko'chimlar ham ustalik bilan ifodalab berilgan. Bu esa ijodkor she'rlarining badiiy ko'rkamligi, estetik ta'sirchanligi yanada yuqori darajani egallashiga zamin

hozirlagan, lirik qahramon ruhiy dunyosini, qalb kechinmalari, alam va shodliklarini inkishof etgan:

Hasrat o'chog'ida o'tinman, yomg'ir,
Qismat qirg'og'ida tutunman, yomg'ir.
Bunchalar muloyim, iliq yog'ursan,
Onam yig'ladimi bu tun ham, yomg'ir?

Mazkur misralarda **jonlantirish** (“jonlantirish” hayvonlar, qushlar, jonsiz narsalarga inson xususiyatlarini ko'chirish san'atidir) vositasining bir ko'rinishi bo'lmish apostrofa(yunonch – og'ish)ni ustalik bilan qo'llagan shoir, jonsiz hodisa bo'lmish yomg'irga murojaat qilib, uni jonlantirish orqali lirik qahramon yuragidagi dard-hasratlarni oshkora ochib to'kkan.

Ma'lumki, badiiy adabiyotda “yomg'ir” – “ko'z yoshi”, “g'am-qayg'u” ning ramzi sanaladi, shu bois shoir she'rda tabiat hodisasi bo'lmish “yomg'ir” ga jonli tarzda murojaat qilgan hamda “yomg'ir” va “hasrat”, “ko'z yoshi” tushunchalari o'rtasidagi ma'naviy-ramziy uyg'unlikni ta'minlagan. Shuningdek, yomg'irning muloyim, iliq yog'ishidan lirik qahramon yuragining “Onam yig'lamadimikan?” degan iztirobli o'y-hayol bilan o'rtanishini tasvirlash orqali uning ichki kechinmalarini o'quvchi qalbiga yanada ishonarli va ta'sirchan tarzda yetkazib bera olgan.

“Hasrat o'chog'ida o'tinman”, “Qismat qirg'og'ida tutunman” deya shoir original poetik topilmalar tanlab, lirik qahramon vujudini kemirayotgan, ruhini yemirayotgan alam va iztirobning, dardu hasratning meyoridan nihoyat darajada oshib borayotganligini hazing ohangda tasvirlagan. Lirik qahramon murojaat qilayotgan “yomg'ir” esa apostrofa vositasida shoirning g'oyaviy-badiiy niyatini tashuvchi poetik obraz darajasiga ko'tarilgan. Bunday holatlar Sirojiddin Sayyid ijodida ko'plab kuzatiladi:

She'riyat, sen abadiy
Ranju ozor yo'limsan.

Dardu hijron dashtida
Uzatilgan qo'limsan...

Sehrsiz sohillardan,
Mehrsiz manzillardan
O'tib keldim, men seni
Unutdingmi anorim?...

O'kinma, dil, dunyo bir kun
firog'lardan qaytadi,
Mehr senga sen kutmagan
Qarog'lardan qaytadi.

Bir unut dunyodan kelgil, ey shamol!
Bu tun eshigimda esgil, ey shamol!
Ko'ksimga bosh qo'yib, silab jonimni,
Mujda yoshligimdan bergil, ey shamol!

Yuqoridagi she'rlarda shoir "she'riyat", "anor", "dil", "shamol" singari tushunchalarga bevosita murojaat qilib, ulardan lirik qahramon "men"ligini, ichki dunyosi, ruhiy olamini yoritishda muhim vosita sifatida foydalangan va oqibatda mazkur tushunchalar oddiy So'z shaklidan poetik obrazga aylangan. Shunisi e'tiborliki, ushbu murojaatlarda lirik qahramonning, asosan, iztiroblari, mehr-muhabbat, shod-hurramlik, baxtu sevinchga tashna yuragi poetic kashf qilingan. O'quvchi she'r mazmuni bilan tanishib borar ekan, go'zal badiiy tasvirlar vositasida lirik qahramonning alamlarini, orzu armonlarini to'la his qiladi, uning ko'ngil olamini chuqur tushuna oladi, dil asrorini ko'z ongida aniq gavdalantiradi. Bu esa ijodkorning yuksak badiiy nafosat, o'ziga xos iste'dod sohibi ekanligini takror-takror ta'kidlab turadi.

Garchi xasdan baland, kasdan kamdirman,
Dostim, senga yondosh quvonch, g'amdirman.
Termiziy bobodan qolgan shamdirman,
Ming yil puflasang ham aslo o'chmayman.

To'rtlikda "quvonch", "g'am" so'zlari qarama qarshi ma'noli so'z bo'lib, tazod san'atini yuzaga keltirgan. Dunyo ziddiyatlarga to'la. Inson qalbi ham xuddi shunday. Shoir bu so'zlarni qo'llab an shu azliy yondosh tushunchalarni ifodalagan. She'rdagi yana talmeh san'ati (Termiziy) ham qo'llangan bo'lib, u orqali shoir o'zining haqiqiy yurt farzandi ekanligiga ishora qiladi, vatanida yashab o'tgan buyuk ajdodi bilan faxrlanadi, uning dunyo ishlariga munosabati ayon bo'ladi. Vatan mavzui soxtalikni, yolg'onni ko'tarmaydi. Sun'iylik gavhar donalali ichidagi mis tangaday darrov bilinib qoladi. Albaata, shoir odam avvaldan o'ylab, tayyorgarlik ko'rib, "bu kecha Vatan haqida bir she'r yozay", deb she'r yozmaydi. Har qanday she'r, avvalo, ko'ngilda tuf'ilmog'i, o'sib-unmog'i shart. Vatan haqida dildan samimiy yoziladi. Xuddi osmondagi chaqmoqdek, daryo toshqinidek. Biz qadim yurt farazandlarimiz. Og'ir, zalvorli tog'lar, xomush adirlarui tilsiz minoralardan tortib, jim-jit maqbaralar va gumbazlarga qadar, azim bobo chinorlardan to osmonlargacha yastanib, yuksalib ketgan yurtda toshlarning ham yurak-bag'ri bor, qadim mozorlari sassiz, tovushsiz sadolarga ko'milib yotibdi.

Ulug' ajdodlarning mangu o'ychan nigohlari, hazrat navoiy, mashrabning horg'in siymolariyu Furqat, Muqimiylar, Qodiriylaru Cho'lponlarning tilsiz-zabonsiz ko'zlari umidvor tikilib turibdi. Bu mulkda ko'ngliga bir gapni solgan kishi shu mo'tabar sukutlarni, ular zamiridagi qatlam-qatlam so'zni o'ylab, shu ulug'vor Vatan ehtiromini saqlab so'z aytishi kerak. Sirojiddin Sayyid ana shunday so'z ayta oldi.

Dunyo yaralibdiki, mehnat va tashvish, baxt va baxtsizlik, nur va soya, ezgulik va yovuzlik, muhabbat va nafrat, oq va qora doim yonma-yon yashab kelmoqda, bu dunyoning yozilmagan qonuni. Xuddi shuningdek insonning fe'lidagi xulq-atvori ham dunyo qadar ko'hnadir. Shoir "Yashasin, yomg'irlar" nomli kitobida: "...shoirlik nima,

she'riyatni qanday izohlash mumkin? Gulmidir, rayhonmidir, jambilmidir, nima u? “Nodonga xomushlig’din yaxshi narsa yo’qtur, - debdilar shayx Sa’diy Sheroziy, - agar muni bilsa erdi, nodon bo’lmas erdi”. Ul zot “Guliston”da yana bir tamsilni keltiradilar:” Bir chayondan so’rdilarkim, qishda nima uchun tashqariga chiqmassan? Chayon dedi: “Yoz chiqib na hurmat ko’rdimki, qishda chiqib na hurmat ko’rgayman?”. bu keltirilgan tamsilar nurli hikmatlardir. Hikmatlar tushuniladi, idrok qilinadi, his etiladi. Sirojiddin Sayyid she’rlari ham ana shu kabi hikmatlardir, ularni tushunish, idrok qilish zarur.

Shoir she’riyatida xalqonalik sifati mujassam. Uning Vatan haqidagi she’rlari ona haqidadir, ona haqidagi she’rlari ayni paytda Vatan haqida hamdir.

Bir qarashda jo’n va sodda tuyulgan satrlar tizmasiga teran nigoh tashlasangiz, yangidan yangi ma’no qirralari kashf etila boradi. To’g’ri, ba’zi o’rinlarda shoir ko’zlagan maqsad va g’oyani, tafakkur qirrasini tezda ilg’ash mushkul. Ijodkor yuksak badiiy nafosat sohibi sifatida shunday poetik topilmalar qo’llaydiki, poetik ko’chimlardan nihoyatda ustalik bilan foydalanadiki, lirik qahramonning aynan nima demoqchi ekanligini, shorining aynan nimani nazarda tutganligi sirli holatda o’quvchini ancha o’ylantirib qo’yadi, falsafiy mushohadaga chorlaydi. Bu bir tomondan, ijodkorning nozik dilini, o’tkir nigohi, badiiy mukammal tarbiyasini namoyon qilsa, ikkinchi jihatdan, she’rning mazmuniy ko’lamdorligini, rang-barangligini ta’minlashga, badiiy-estetik ta’sir kuchini oshirishga xizmat qiladi. Mana shunday she’rlardan biriga murojaat qilsak:

Oy nurlari yoyiladi sayhonlarga,
Tomlar osha o’tar so’ngra ayvonlarga.
Ayvonlarda nihodayin kelinchaklar
Nechun ma’yus tikiladi osmonlarga?

misralari bilan boshlangan she’rda shoir mazkur bandni ikki o’rinda (1- va 2-bandlar) qo’llaydi. Mazmun bilan tanishganda ko’z oldingizga chiroyli manzara gavdalanadi: Oydin oqshomda samodan taralayotgan oy nurlari sayhonlarga, tomlarga,

tomlar osha ayvonlarga sekin va sirli tarzda yoyilib boradi. Ayvonlarda esa niholday nozik va nafosatli kelinchaklar ma'yus nigoh bilan osmonga tikilib turibdi. Shoir oddiy hayot hodisasini So'zning sehrli qudratidan mohirlik bilan foydalanib, nihoyatda go'zal va ta'sirchan lavha yaratgan. Ammo mazmunda mohiyat yashirin. Shoirning aynan nima maqsadda bunday mushohada yuritayotgani, misralar qatiga qanday mohiyat yuklangani, lirik qahramonning qanday maqsadlarda tabiatning jo'ngina hodisotidan ulkan sinoat yaratayotgani mazkur bandda yashirin va sirlidek ko'rinadi, o'quvchini lirik qahramonning o'z-o'ziga berilayotgan savoliga beixtiyor javob izlashga undaydi. Bir qaraganda, "Kelinchaklar osmonga nima sababdan ma'yus tikilayapti? Ular yuragidagi dard, ko'zidagi mung nima ekan?" degan savol tug'ilsa, yanayam chuqurroq nazar tashlasangiz, shoir "ayvondagi niholdayin kelinchaklar" deganda nimani nazarda tutdi ekan, aynan kelinchaklarmi yoki majoziy ma'nodami, degan savollar fikringizni chulg'ashi tabiiy. Bizning nazarimizda esa, shoir o'tayotgan umrini Oy nurlarining yoyilishga (chunki oy nurlari bir nuqtadan sekin yoyilib boradi, umr ham yil sayin ulg'ayib, kengayib boradi), "ayvondagi kelinchaklar"ni esa, qalbida yashayotgan muqaddas orzu-umidlarining najot, ro'yo istab Osmonga tikilishiga qiyoslayotgandek. She'rning keyingi bandlari ham ushbu bandga uyg'un holda davom etadi. Lirik qahramonning armonlarga do'st bo'lgan ko'nglidan, hajru hijronlarga yo'rgaklangan dunyodan, rayhon xayollarining payhonidan shikoyat qiladi, dil hasratlariga to'kib soladi.

Sirojiddin Sayyid she'riyatida go'zal bir ifoda topgan "Ko'ksimda bir qamish kuy chalar - siniq", "Judolik jadvalin tuzib ber menga", "Shabnamday sochilgan osmonlarimni", "So'ylatib o'tarman so'ngaklarimni", "Osmon boshing uzra sehrli ko'zgu", "Tunlar yaproq yanglig' yig'laydi ko'ngil" singari misralarda qo'llangan poetik vositalar faqatgina lirik qahramonga ayon bo'lgan dil tug'yoni, fikr-kechinmalarni ifodalash bilan birga shoirning o'ziga xos uslubini ifodalasa, ikkinchidan, o'quvchining badiiy tafakkuri, falsafiy mushohadakorligini oshirishga

xizmat qiladi. Shu o'rinda shoir iste'dodining yana bir e'tiborli jihatini namoyon qiluvchi quyidagi she'rga ham badiiy nigoh tashlasak:

Soching hasratida har yon yig'idir,
Qoshing qay jallodning xunxor tig'idir.
Zulfig ostidagi pinhon holing ham,
Qaysi bir oshiqning qorachig'idir.

Ma'lumki, "soch", "qosh", "zulf", "xol" singari tushunchalar mumtoz adabiyotda ma'shuqa go'zalligini sifatlovchi an'anaviy obrazlar sanaladi. Sirojiddin Sayyid esa mohir so'z san'atkori sifatida obrazlardan o'rinli foydalanib, yangidan yangi poetik ifodalar yaratadi, she'rning estetik ta'sir doirasini kengaytiradi. Qoshni jallodning o'tkir tig'iga, zulf ostidagi chiroyli xolni oshiqning ko'z qorachig'iga o'xshatish, sifatlash orqali shoir "xol" va "qosh"ni oddiy tushunchadan poetik obraz darajasiga ko'targan. Bunday ijodiy holatlar, mohirona badiiy kashfiyotlar faqatgina Sirojiddin Sayyidga tegishli bo'lgan poetik ko'chim namunasidir.

Bu kabi go'zal ifodalarni shoir ijodidan ko'plab topish mumkin. Masalan: "Otang bozor, onang bozor, Sen bozorda tug'ilding. Qo'shig'ing, taronag bozor, Shu qo'shiqqa yo'g'rilding" misralarida "otang - bozor, onang - bozor" maqolini qo'llab irsoli masal san'tini hisil qilgan. Yoki, "Qirlar uzra tuproq kechib, kezib dashtu soy, Bizlar bilan somon tashib yurar edi oy" kabi kishini beg'ubor dalalarga undaydigan misralarda oyning somon tashishi ham mubolaga, ham jonlantirish san'atiga misoldir. Bu ham shoirning mahoratidan darak beradi.

Ma'naviy muammolarga shoir ijodida ko'p marotaba murojaat qilinganligini ko'ramiz. odam qachon fikrlashdan, o'sishdan to'xtaydi? Qachonki, faqat qornini o'ylasa, nafsiga nasihat bermasa. "Odamzot" nomli she'rda an shu masala ko'tarilgan:

Qancha suruvlarni odamzot yedi,
Barra shirvozlarni yedi odamzot.
Semiz qo'chqorlarning boshiga yrtidi,
Ayting, qay manzilga keldi odamzot?

Turib ilik yeydi,
Go'sht yeydi uxlab,
Zarra parvosi yo'q kitobga, kuyga.
Hozir u yotibdi qornini silab,
O'zi ham aylanib qolganmi qo'yga?

Shoir nafs haqida original tarzda fikrlab , go'zal misralarni yaratgan. U o'ziga xos fikrlash tarzidan borib, olis o'tmishga nazar tashlaydi, ya'ni "qancha suruvlarni yedi odamzot", deydi. Dunyo yaralgandan beri nafsining quli bo'lgan odamzot qancha semiz qo'chqorlarning go'shtini yedi va oxiri kelgan joyi shu yergacha bo'ldi. She'rda bir necha marta "yedi" so'zi qo'llangan. Lekin odamzot faqat qornini o'ylayaptiyu, ammo kitobga, kuyga parvosi yo'q. Shoirni o'ylantirgan narsa mana shu aslida. "O'zi ham aylanib qolganmi qo'yga?". Hech narsa bilan, olamning dardi, tashvishi, atrofda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga befarqlik, loqaydlik kabi illatlar insonni odamlikdan chiqaradi, yani qo'yga aylantirib qo'yadi. Shoir odamni aynan qo'yga o'xshatmoqdaki, qo'y faqat qorni to'ysa bas, yotadi uxlab.

Bu dunyodan hech kimsa
bus-butun chiqqan emas,
Odamzotdan tog' chiqqan,
bir ustun chiqqan emas.
Ko'ngli egri kaslardan
To'g'ri zotlar chiqmagay,
Qiyshiq mo'ridan hech vaqt
Rost tutun chiqqan emas.

Keltirilgan she'rda **sifatlash** san'atidan nihoyatda unumli va o'rinli foydalanilgan. E'tibor bering: "ko'ngli egri", "qiyshiq mo'ri", "rost tutun" kabi birikmalar shoirning badiiy topilmalaridir. Egri ko'ngil iborasi xalq tilida mavjud. Mo'ri qiyshiq bo'lsa, tutun yaxshi chiqmaydi. Bu o'rinda shoirning mahorati shundaki, "rost" so'zini iyhom san'ati sifatida qo'llagan. Bunda rost so'zi to'g'ri

degan ma'noni beradi, aslida. Lekin she'rda ko'ngli egri kishidan to'g'ri fikr hech qachon chiqmaydi, degan fikr bor. Ulug' o'zbek adibi Asqad Muxtor o'zining "Tundaliklar" nomli asarida: " Bir narsa haqida hadeb bir xil fikrlaydigan odamni aslo prinsipial ekan deb o'ylamang, chunki u bir narsa haqida ikki xil fikrlashni bilmaydi, xolos", degan edi. Demak, hayotda har bir narsaga dialektik nuqtai nazardan qarash kerak ekan. Oqni ham, qorani ham o'z nomi bilan atash lozim.

Shoir she'rlarida xalqonalik kuchli namoyon bo'lgan:

Qarindosh ham gohi-gohi yot bo'lar,

Eshakman deb g'am yema, uyot bo'lar.

Maxtumquli bobo aytib ketganday:

Davlatmandlar eshak minsa ot bo'lar.

She'rda **majoziylik** ustun. Xalqda "Ogzi qiyshiq bo'lsa ham boyning o'g'li gapirsin", "Kambag'al kiysa qayerdan lding, boy kiysa muborak bo'lsin" kabi maqol va iboralar mavjud. Xuddi shuning kabi shoirning ushbu she'rda ham boy eshak minsa ham ot deb hisoblanadi, deyilmoqda. Boyning gapi donolik, kambag'alning gapi nodonlik hisoblanadi. Boy kelsa to'rga, kambag'al kelsa yerga. Shoir xalq donoligining zohiran ixcham, mazmunan purma'no iboralaridan, maqollaridan o'rinli foydalangan.

Inson yaralibdiki, umr nima, inson umrining ma'nosi nima, yashashdan ma'no nima kabi mangu savollarga javob izlaydi. Ba'zan bu savollarga javob topgandek bo'ladi, ba'zan esa yo'q. Bu qadim dunyoda yashamoq ilmi shunchalar murakkab va mukammalki, uni o'rganib chiqqaningda umr nihoyasiga yetgan bo'ladi, u esa bir marta beriladi. Demak, inson umri qayta takrorlanmaydigan tajriba-sinov ekan. Shunday ekan, inson bu sinovdan omon-eson o'tishi uchun yashash ilmini yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi zarur. Mana shoirning qisqa satrlari:

Umr - bir sog'inchdir,

Umr – bir og'riq.

U tomoni zangor,

Bu tomoni sorig'.
Bu dunyo, u dunyo –
Ayri bog',
Kelib ketgusimiz
Aylab sayribog'.

Shoirning xulosasi oddiy va tushunarli: biz sayribog' qilgani kelganmiz. Shoir hayotni oddiylashtirmoqchidek nazarimizda. Bu dunyo bilan u dunyo ayri bog' ekan, biz yashaydigan dunyo bir bog' bo'lib sayribog' qilish esa hayotdir.

Yuz ming g'amdir bu olam,
Yuz ming g'amga qaloshib
Oshiqlari o'tgaylar
Yuz ming o'ru qir oshib.

Dunyoning oshig'i inson. Qanchalar qiyin bo'lmasin, og'ir bo'lmasin, inson yashashga ishtiyoqmand, uning bu og'ir dunyodan ketgisi kelmaydi, xuddi ma'shuqa qancha jabr-sitam qilsa ham oshiq undan kechmagani misoli. Shunday ekan, inson bu dunyoda baxtli yashashi kerak, toki umr so'nggida afsus-nadomatlar chekmaslik uchun, pushaymonlar bo'lmaslik uchun. Hayotni ezgu amallar, yaxshi ishlar, foydali odatlar, go'zal xulq ila o'tkazmoq darkor ekan. Sirli olam hodisotlari shu qadar murakkabki, uni sirlarga yetish ham shunchalik murakkabdir.

Yaxshilik qil – elu yurtning,
do'sti yoru begonaga yaxshilik qil.
Eng avvalo – o'z onangga
Hech bo'lmasa – o'z onangga
o'xshaydigan bir onaga
yaxshilik qil!

Shoirming ezgulikka chorlovchi satrlari qalbimizga nurday oqib kiradi va uni go'zallik bilan oshno etadi. Zero, yaxshilik bor joyda yomonlik qilib nima foyda bor deb o'ylay boshlaysiz. Sher'ning ezgu kuchi xuddi shu yerda. Dunyoda onaday aziz,

mehribon, tanho zot yana bormi? Yo'q! Bo'lmaydi ham, sababi bu olamda ona tanho, vatan tanho. Bu ikki egizak tushuncha qalblarga singib ketganligi bois ham mo'tabardir. Onani ulug'lagan odam, albatta vatannini ham ulug'laydi, bunga shubha yo'q.

Sirojiddin Sayyidning quyidagi bir to'rtligiga e'ribor bering:

Bir kunda sotildilar

Otilmagan shoirlar.

Bir tunda otildilar

Sotilmagan shoirlar.

Bu qadar qisqa va lo'nda xulosadan nimalarni tushunish mumkin? Mamlakatimiz tarixida ro'y bergan qora kunlarga ishora qilinmoqda. Millatimizning qanchadan qancha fidoyi farzandlari yurt ozodligi uchun kurashgan, xalq baxt-saodati yo'lida jon kuydirgan bir vaqtda yurtning asl farzandlarini "millatchi", "vatan xoini" kabi mudhish tamg'alar bilan ayblab, turmalarga tashlanishiga sabab bo'lganlar "**otilmagan shoirlar**"dir. Sotqinlik, qabohat, razolat botqog'iga botganlar o'z xalqi oldida yuzlari shuvut va vijdonlari nopok. "**Sotilmagan shoirlar**" esa o'z e'tiqodida sobit tura olgan, imoni butun, vijdoni toza, boshiga qilich kelganda ham rost so'zlaydigan, xalq manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'yadigan haqiqiy yurtparvar insonlardir. Bular: Qodiriy, Cho'lpon, Usmon Nosir, Fitrat kabi yurt fidoyilaridir. Sirojiddin Sayyidning mahorati shundaki, qisqa satrlar bag'riga katta tarixni joylay olgan.

Olam ziddiyatlarga to'la, zero, harakatning manbai ham ziddiyatdadir. Shoir zid ma'noli so'zlarni o'z o'rnida qo'llab tazod san'atini yuzaga keltirgan: "Yakkalik yaxshidir yomon ulfatdin, Yakkalikdin ko'ra bir yaxshi hamdam"(yaxshi-yomon). Shoir yomon suhbatdoshdan yolg'izlikni afzal ko'radi, lekin yolg'izlikdan ko'ra yaxshi hamfikir bilan o'tirsang undanam yaxshidir, deydi.

Ey, dunyo, jonimni qovurgan dunyo,

Borimni ellarga sovurgan dunyo

Mening ingrayotgan qovurg'am dunyo,
Yarmi xas, yarmi bo'lgay tuprog'im,
Kiprigingga qo'ngan g'uboring menman.

She'r "Ey dunyo" degan xitob bilan boshlanmoqda. Va birdan "jonimni qovurgan dunyo" deya dunyoni insoniylashtiadi, ya'ni dunyo insonga xos qovurish harakatini bajargan. Bu so'z zamirida olamning dardu-alamlari, nomutanosibliklari nazarda tutiladi. Dunyoning kiprigiga qo'ngan g'uborni shoir o'ziga o'xshatadi.

Bu kabi o'xshatishlarni ko'plab uchratamiz. E'tibor bering:

O'ylasam o'ylarim ko'ksimda kuygay,
So'ylasam so'zlarim bo'g'zimda kuygay.
Barglarday so'lg'inu shamlarday ozg'in,
Qayirib dalayu tuzimda kuygay.

Misralardagi barglarday, shamlarday so'zlari o'xshatish bo'lib, bu o'xshatishni –day qo'shimchasi orqali hosil qilingan.

Qanday o'g'il bo'ldim sizga, qanday jigar,
Mendan avval bahor sizdan olgay xabar.
Maysa bo'lib ko'karib ham, ota, yana,
Menga taskin bermoqdasiz bu tong sahar.

Bu she'rda metonimiya (jigar – farzand so'zi o'rnida) qo'llangan. Bulardan tashqari shodmon – motamsaro, yaxshilik – yomonlik, quvonch – g'am va boshqa tazodlar qo'llanganligini ko'ramiz. Lirik qahramonning yurak nidosi – bu ko'ngilchanlik, yig'loqi pessimism yoki irodasizlik emas, balki jasorat to'la tuyg'ular isyonidir. Qalbi yig'layotgan shoirning vujudidan sizib chiqqan bu misralar ko'ngillarga o't qalaydi. Shoir talqinida inson, jamiyat o'z gunohi-yu xatolarini tan olsa, tushunsa, bu – vijdon uyg'oqligining o'zidir. Poklik sari, adolat sari olg'a qadamdir. Bunday inson jamiyatning ma'naviy-axloqiy muhitini poklashga safarbar iymoni but shaxsdir. G'alayonli bir zamonda u ajdodlar ruhini chirqiratmaslikka, barcha ellarni birlashishga, kelajagini obod etishga chaqiradi. Munglug' qismat,

achchiq-alamli kechmish, davr ma'suliyatini his etish yangi dunyoni bunyod etishga undaydi.

Inson ruhiyatini murakkabligi, ziddiyatlari ila ko'rsatish, yorqin xarakterlar yaratish, voqelikni badiiy tadqiq qilishda umumbashariy g'oyalarni ilgari surish shoira badiiy niyatining yana bir yorug' belgilaridir. Eng muhimi, ana shu g'oyalarini to'kis badiiy shakllarda, obrazli til vositasida ta'sirchan ifodalay olgan.

Sirojiddin Sayyid she'rlarida lafziy san'atlarni ham o'z o'rnida qo'llaganligini ko'ramiz.

Muhabbatni tashlab ketmang bog'larga,

Ermak bo'lar, xor bo'lar u zog'larga,

misralrining birinchi baytida qo'llangan "bog'larga", "zog'larga" soz'lari qofiyadosh so'zlardir. Shoir qofiya yaratar ekan, u so'zlarning ma'nolarni to'la leksik mohiyatini ocha olgan.

Ko'ksingizda olib o'ting dog'larni,

Muhabbatga tashlab keting bog'larni,

misralarida "o'ting" va "keting" so'zlari ichki qofiyadir.

Shoir mukarrar san'atini o'rinli qo'llab, misralarning ta'sirini kuchaytirgan:

Ko'klardagi to'lin-to'lin oyday vatan,

Osmon desam, toshqin-toshqin soyday vatan,

misralardagi "to'lin-to'lin"; "toshqin-toshqin" so'zlari mukarradir.

O'rtamizda o'sdi devor, o'sdi devor,

Meni sendan, seni mendan to'sdi devor.

Ikkimizga nedir bo'ldi, sezdi devor,

Oxir bizning ko'nglimizni buzdi devor,

misralarida takrir san'ti qo'llangan. Takrir ham ma'noni bo'rttirishga, kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shoir ko'ngil odami. Shu sabab u bilmasdan birovning dilini ranjitib qo'yishdan qo'rqadi. Shoirning "Nom" dostonida na shunday iztiroblar tasvirlangan.

O'zi bilgan azador xonadondan ko'ngil so'rashga vaqt topolmayotganidan yuragidagi xijillik ketmaydi. Keyinchalik esa *“SHo'rliklarning dardini yangilab nima qildim”* degan o'yga boradi, ikkilanadi. Vaqt o'tsa-da borilmasa musulmonchilikdan bo'lamaydi. O'tgan banda o'spirin, buning ustiga qandaydir betayin urush sabab shahid ketgan o'n besh ming begunohlardan bo'lgani uchun ham shoir uni “urush ko'rmagan otalarning urush ko'rgan bolalari” deb ataydi. *“Iztirobning qora hoshiyasi”* quyuqlashadi. Bu jarayon kechgan sari *“qora hoshiya”* yanada quyuqlashib boradi: o'lgan kishining ismdosh bo'lganidan *“oz isming..”*ning *“o'zingga xalal berayotganini anglab...”* qolasan, deydi shoir. Oradan ancha vaqt o'tgan bo'lsa ham peshvoz chiqqan otaning vujudidan ketmagan *“g'am qorasi”* va *“tuganmas anduh”*ni shoir yuragida his qiladi go'yo.

Hovlining ko'rinishi ham azadorga o'xshaydi shoir nazarida. *“...Yon tomondan yangi imorat tushgan. Yangi eshik, yangi romlar-hali bo'yalmagan ham, oyna ham o'rnatilmagan. Otona kelin tushiramiz deb orzu etgan uyi...”* azagacha qanday bo'lsa shundayligicha qolgan, qancha-qancha orzu-niyatlar bilan qurilishi boshlanib oxiriga yetmay mung chekib qolgan uydagi *“Sinchlar til chiqarsalar-osmon yonib ketardi, ostonaga zabon bitsa - shahar sel bo'lib oqmog'i muqarrar!”*

Afg'on yerlarida kechgan urush qanchadan – qancha onalarni zor qaqshatmadi. Ona nolasidan necha-necha vujudlar larzaga kelmadi. Hatto *“xontaxacha keladigan”* temir tobut ham qismatidan sim'sim yig'lagandir. *“...Xudodan emas bandasidan ko'raman bolam, bolam... tirik ketgan bolamni, bo'yi ikki metrlik bolamni tobutga solib qaytarishdi... Tobut kichkina xontaxacha keladi...tobutni ochirgani qo'yishmadi”*. Ona buvining nolasidan keyin qoraygan hoshiyaga mum sursang ham qora chizmas.

Do'stlari kelsayu kelmasa bolam,

Do'stlari kulsayu kulmasa bolam.

...Sahar kosalarga qaymoq to'lsayu,

Keksaygan bu ko'nglim to'lmasa, bolam.

Misralar qatidagi alm, mung, iztirob zamonga bolgan beayov aybnomadir. Yo'qlov yurakni ezadi, ko'zlardan yosh duv-duv to'kiladi, qalblar iztirob chekadi. Onaning o'g'li rassom edi, ijodkor edi. Shoir uning kechinmalarini "Bo'yoqlarim hidini sog'indim" deb ifodalaydi:

Ota, men haqimda gapirib bering,
Meni so'rab kelganlarga, yo'qlaganlarga.
Hech kimga bildirmay xonamga kiring,
O'zim chizib ketgan o'z suratinga,
Ota, men haqimda gapirib bering.

Shoirning holat yaratishdagi mohirligi ko'rinib turibdi. Misralardagi ezgin ruh qalblarimizni larzaga soladi. Maqsadsiz, bema'ni, xalqimizning yigitlariga qirg'in olib kelgan urush bizni ham cheksiz alam chektiradi, g'amga oshno etadi.

Tunlar derazamda mo'yqalamlaring,
Dumli yulduzlarday suzaveradi.
Oynaning muzlagan varaqlariga,
Sening suratingni chizaveradi.

Qabristonda yotganlar nima sababdab bu yerda yotganlarini bilamaydilar:"*Va marmar lavhalardan jilmayib turgan ma'sum, ma'yus o'smirlar nima sababdan bu yerdqa yotganlarini bilolmay zor-zor termuladilar*" Bularning uvoli bir kun aybdorlarni tutadi, albatta. Lekin bundan ularga nima foyda? Buning uchun shoir o'zinin ruhlar oldida gunohkor sezadi:

Jonsiz surat bo'lib boqib turganing,
Va men tirik turganim-chun kechirgin meni.

Jon omonat, unga xiyonat qilishning iloji yo'q. Rassom yigitning chizgan suratlari she'rga ko'chadi. Demak, "hayot shovullaydi bilmay nihoya". She'rdan ulkan ma'naviy ozuqa olamiz. Davr jarohatlariga malham bo'lgimiz keladi. Inson hayoti bilan hazillashmaslik kerakligini anglaymiz.

Sirojiddin Sayyidning betakror she'rlari mazmunan yetuk, shaklan go'zaldir. Ularda ifodalangan tuyg'ular sofliqi, musaffoligi, dilga yaqinligi bilan diltortadir, ko'ngillarni entiktiruvchidir.

Xulosa qilib aytganda, shoirning badiiy mahorati yuksak, ifoda uslubi sodda va xalqonadir.

UMUMIY XULOSALAR

Badiiy tafakkurga yangilik olib kirish, har bir she'rda fikr va tuyg'ular yangiligiga erishish, xalqona va soddalik, yumorga moyillik, ma'no jihatdan shaffofligini ta'minlash Sirojiddin Sayyid she'riyatining asosiy xususiyatidir.

1. Sirojiddin Sayyid adabiyotimiz xazinasini boyituvchi, komil shaxs tarbiyasi uchun xizmat qiluvchi iste'dodli asarlari bilan badiiy madaniyatimiz tarixidan nufuzli o'rin egalladi.

2. Davr o'z ijodkorlari oldiga hamisha muhim muammolarni ko'ndalang qo'yadi. Shular orasida ma'naviyat ekologiyasi eng muhim, kechiktirib bo'lamas vazifalardan biridir. Bu, ruhan va fikran komil shaxsni kamol toptirish, shakllantirish masalasidir. Shoirning lirik qahramoni mana shu mas'uliyatni ado etish uchun bor imkoniyatlarini sarflaydi.

3. Sirojiddin Sayyidning poetik obrazlari fikrni timsol darajasiga ko'taradi. Bunda hayotiy faktlar falsafiy mushohadalar yuritish uchun keng imkoniyat beradi.

Shoir she'riyatida ilgari surilgan bosh ma'noga ko'ra jamiyat ham, inson ham komillik maqomiga yetishi kerak. Lirik qahramon zamondoshlari ma'naviyatidan mana shu komillik belgilarini axtaradi. Jamiyat oldidagi mas'uliyatini yuksak darajada bajara olmayotgandek o'z-o'zidan qoniqmaslik tuyg'ulariga, mulohazalariga berilib, mutafakkirona badiiy tadqiqot olib boradi. Uning "Ruhim xaritasi", "Saqlin xarsanglar kaftida", "Sevgi mamlakati", "Asragil", "Mehr qolur, muhabbat qolur", "Kuydim", va "Vatanni o'rganish" va "So'z yo'li" turkumlari ana shunday o'ziga xos izlanishlar samarasidir.

4. Sirojiddin Sayyidning o'ziga xos uslubi, ijodiy manerasi uni boshqa shoirlardan ajratib turadi. Unig she'riyatida milliy o'ziga xoslik, xalqchillik bo'rtib turadi.

5. Sirojiddin Sayyid ijodi xalqimizning milliy uyg'onishiga xizmat qiladi. Shoirning badiiy iste'dodi uning ruhiy olamidagi qudratli kuchlar – xalqchillik,

insonparvarlik, adolat va haqiqatga xizmat qilish istagi, vatanparvarlik, millatsevarlik ideallariga sadoqati va fidoyiligida yaqqol ko'rinadi.

6. Sirojiddin tarixni yuksak darajada baddiy idrok etgan shoir.

7. Sirojiddin Sayyid xalqni, o'tmish ajdodlarini chin qalbdan sevadi, e'zozlaydi, she'riyatida tarixiy shaxslar obrazini to'laqonli va mukammal tasvirlagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. – T.: O'zbekiston, 2000. .
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. T.: Ma'naviyat. 2008.
3. Adabiyotimizning yarim asri. 1-kitob. Adabiy-tanqidiy maqolalar. – T.: Badiiy adabiyot, 1967.
4. Adabiyotimizning yarim asri. 2-kitob. Adabiy-tanqidiy maqolalar. – T.: Badiiy adabiyot, 1975.
5. Normatov U. Talant tarbiyasi. Adabiy o'ylar. – T., 1980.
6. Normatov U. YEtuklik. Adabiy maqolalar. - T.: O'zbekiston, 1982.
7. Rasulov T. Badiiy asar qanotlari (obraz, obrazlilik, uslub). – T.: Adabiyot va san`at, 1977.
8. Rahimjonov N. Davr va o'zbek lirikasi. – T.: Fan, 1979.
9. Rahimjonov N. SHoir va davr. – T.: Adabiyot va san`at, 1983.
10. Rahimjonov N. Falsafiy lirika. – T.: Fan, 1984.
11. Rahimjonov N. Ilmiy tafakkur jilolari. – T.: Fan, 1991.
12. SHarafiddinov O. Hayot bilan hamnafas. Adabiy o'ylar. – T.: Adabiyot va san`at, 1983.
13. SHarafiddinov O. Yillar va yo'llar / Adabiyotimizning yarim asri. – T., 1967. 1-kitob.
14. SHarafiddinov O. Ijodning katta yo'lida / Iste`dod jilolari. – T., 1976.
15. G'afurov I. YAm-yashil daraxt. Adabiy-tanqidiy maqolalar. – T.: Adabiyot va san`at, 1976.
16. G'afurov I. Lirikaning yuragi. Adabiy o'ylar. – Toshkent, 1982.
17. G'afurov I. YUrak – alanga: (Adabiy-tanqidiy maqolalar.) – T.: YOsh gvardiya, 1980.
18. G'afurov I. SHe`riyat – izlanish demak. Adabiy-tanqidiy ocherk. – T.: Adabiyot va san`at, 1984.
19. Xudoyberdiyeva H. Bu kunlarga yetganlar bor. T., 1993.

20. Sultonova M. Baxtli zamon kuychilari. T., 1984.
21. Zulfiya. Tuyg'un o'ylar, toshqin hislar kuychisi. T., 1973.
22. Xudoyberdiyeva H. Oq olmalar. T., 1973.
23. Xudoyberdiyeva H. Yuragimning og'riq nuqtalari. T., 1991.
24. Sirojiddin Sayyid. Dil fasli.t., 2007.
25. Sirojiddin Sayyid. So'z yo'li. 1-kitob. T., 2008.
26. Sirojiddin Sayyid. So'z yo'li. 2-kitob. T., 2008.
27. Sirojiddin Sayyid. Yashasin yomg'irlar. T., 2007.
- 28 www. pedagog. Zu
29. www. Ziyonet. uz
30. www. edu. uz
31. tdpu-INTRANET. Ped
32. www.nutq.intal. Uz